

deres dispositioner, saa vil jeg sige, at jeg ved ikke, hvad der menes med det. Man kan ikke bedømme, hvad det betyder, medmindre man faar vide, hvad der menes med det. Efter ordlyden forekommer det mig saa selvfølgelig, at det er ganske overflødig at sige det. Hvem skal disponere over en forretning uden arbejdsgiveren selv? Arbejderne kan ikke blande sig ind i en fabriks dispositioner, saa det forekommer mig ganske selvfølgelig; men jeg ved ikke, hvad der menes med det.

Præsidenten: Det forekommer præsidenten, at det vil være lidet formaalstjenlig at fortsætte denne debat, naar man ikke har, gennem ubestridelige, sikre dokumenter, oplysninger om, hvad der her er passeret. Paa stand staar her mod paa stand; saalænge situationen er den, synes jeg ikke, at man med frugt kan føre nogen debat om disse ting.

Vraa: Kun den oplysning til hr. Gunnar Knudsen, at det er det forslag, hvori denne klausul var indtaget. Jeg er forresten enig med hr. Gunnar Knudsen deri, at en saadan klausul i en kontrakt som denne er overflødig, men naar arbejdsgiverne paa stedet finder en slig klausul nødvendig, og de absolut vil have den med, saa maa de have sin specielle mening med det. Havde der ikke staaet noget om det, og forholdet havde været frit, saa havde det været en anden sag, men det er det, at fabrikejerne vilde have den klausul med, og da maa de have lagt sin specielle mening deri, og det er det, arbejderne tror, de har gjort.

Præsidenten: Da ingen flere har forlangt ordet, erklæres herved denne debat for afsluttet.

Mødet hævet kl. 12,35.

Møde den 14de juni kl. 10 form.

Præsident: C. Berner.

Dagsorden:

1. Indstilling fra konstitutionskomiteen angaaende de paa stortinget i 1904 og 1906 fremsatte forslag til forandringer i grundlovens betingelser for stemmeret (indst. S. XXXXVIII).
2. Indstilling fra konstitutionskomiteen angaaende en del forslag vedrørende oplosning af stortinget (indst. S. XXXXVII).
3. Indstilling fra militærkomiteen angaaende eftergivelse af kr. 50 000,00 af Kristiansands kommunes bidrag til Odderøens befæstninger (indst. S. nr. 161).
4. Indstilling fra militærkomiteen angaaende forsvarsdepartementets redegjørelse for foretagne forandringer i regnskabsførselen vedkommende marinens forraadsbeholdninger (indst. S. nr. 157).
5. Indstilling fra militærkomiteen angaaende anvendelse af «sjøkadetkorpsets fonds» renter (indst. S. nr. 163).
6. Indstilling fra toldkomiteen angaaende ordningen af bestyrelsen af Narvik toldsted (tillæg til indst. S. XXXIII A).
7. Indstilling fra veikomiteen angaaende udredelse af forskellige erstatningsbeløb af postvæsenets midler (indst. S. nr. 154).
8. Referat.

Præsidenten: Fra den indkaldte varmand fra Lister og Mandals amts 3dje kreds, gaardbruger Ersdal, er indløbet telegrafisk meddelelse om, at han skal indfinde sig til den 17de, fra hvilken tid hr. Bryggesaa var bevilget permission.

Sag nr. 1.

Indstilling fra konstitutionskomiteen angaaende de paa stortinget i 1904 og 1906 fremsatte forslag til forandringer i grundlovens betingelser for stemmeret (indst. S. XXXXVIII).

Præsidenten: Idet jeg undergiver denne sag almindelig debat, skal jeg henstille, at herrerne under den almindelige debat indskrænker sig til at diskutere spørgsmaalet statsborgerlig stemmeret for kvinder eller ikke og vente til et senere tidspunkt med at komme ind paa spørgsmaalet om, hvorvidt denne stemmeret i tilfælde bør være almindelig eller begrænset. Det spørgsmaal vil naturlig komme op, naar man kommer over til de enkelte forslag og alternativer.

Hansson: Stortinget har nu siddet saa længe sammen, at det kunde være paa tide, at man blev færdig og kom hjem. Men der foreligger en række store sager, som endnu staar tilbage, deriblandt store og betydningsfulde sager, og for at blive færdig med det, som det er absolut nødvendig at behandle, maa man sidde sammen en længere tid endnu. Det synes derfor at være rimelig, at man udsætter alle sager, som det ikke er absolut nødvendig at behandle iaar, og jeg for mit vedkommende kan ikke erkjende, at det er

nødvendig at behandle denne sag iaar. Om stemmeret for kvinder bliver indført, kan de dog ikke komme til at benytte den før i 1909. Det vil altsaa gøre akkurat det samme, enten reformen bliver vedtaget iaar eller næste aar. Jeg vil derfor, hvis jeg faar nogen støtte i forsamlingen, fremsætte forslag om, at denne sag ikke tages under behandling paa indeværende storting.

Holsen: Jeg vil tillade mig at anmode hr. Hansson om at fremsætte det af ham antydede forslag.

Hansson: Jeg fremsætter altsaa det af mig antydede forslag.

Præsidenten: Hr. Hansson har foreslået, at denne sag ikke tages under behandling paa indeværende storting.

Rinde: Jeg vil stemme mod det forslag; for jeg tror, at denne sag nu er moden til afgørelse, og da er det bare spildt tid, at vi kanske i timevis snakker her om dette udsættelsesforslag, og faar vi sagen tilbage næste aar, saa tager det ikke mindre tid da. Det er ogsaa et spørgsmål, som har staaet paa de forskellige valgprogrammer, og jeg tror ikke, selv om vi debaterer meget længe her, at det vil forandre nogen repræsentants stemmegivning i denne sag. Derfor anser jeg det uheldig og uhensigtsmæssig om denne sag nu udsættes.

Bryggesaa (komiteens ordfører): Som ordfører for denne indstilling vilde det være mig personlig kjært, om sagen kunde udsættes, da jeg er lidet oplagt til at deltage i forhandlingerne paa grund af sygdom. Men jeg er enig med hr. Rinde i, at denne sag er drøftet tilstrækkelig ude i almenheden og i pressen, og at stortingsmændene vist har opgjort sig sit standpunkt, saaledes at der behøves ikke synderlig debat for at gaa til en afgørelse. Det vil efter min mening sinke tiden, hvis vi nu skal faa en længere udsættelsesdebat og saa kanske udsætte sagen og gaa til behandling til næste aar. Det vilde være et spild af tid. Jeg vil derfor stemme mod udsættelsesforslaget og anbefale paa det bedste, at man nu gaar til realitetsbehandling.

Præsidenten (C. Berner, komiteens formand): Jeg for min del kan heller ikke anbefale hr. Hanssons udsættelsesforslag. Efter alt det arbejde, som der har været ofret paa denne sag, anser jeg det ubetinget heldigst, at man nu gaar til behandling af den. Dertil kommer, at hr. Rinde visselig har ret i, at de enkelte repræsentanter har opgjort sig sin mening i sagen, og at debatten her vist ikke vil øve nogen indflydelse paa de enkelte med-

lemmers opfatning. Debatten burde under de omstændigheder kunne blive forholdsvis til sagens betydning kort.

Votering:

Hanssons forslag — sagen tages ikke under behandling for indeværende storting — blev mod 27 stemmer ikke bifaldt.

Præsidenten: Jeg skal nu forhøre, om nogen forlanger ordet angaaende sagen i dens almindelighed.

Malm: Skjønt der saavel fra præsidentstolen som fra komiteens ordfører mod sedvane allerede paa forhaand er fremkommet nogle antydninger om, at debat her er overflødig, saa finder jeg mig dog af hensyn til sagens betydning, og da jeg ikke kan erkjende rigtigheden af, at denne sag har været tilstrækkelig diskuteret paa forhaand, foranlediget til alligevel at optage sagen til debat. Den samfundsretning, der benævnes kvindebevægelse, gaar i korthed ud paa i social henseende at stille kvinder lige med mændene med hensyn til rettigheder, nemlig politisk stemmeret og valgbarhed, adgang til alle slags erhverv og stillinger uden indskrænkning, endog saavidt, at der kræves ophævet de særlige love, der beskytter kvindernes arbejde i fabrikerne saaledes f. eks. natarbejde og lignende, fremdeles lige løn o. s. v. Derimod er der nogle indskrænkninger i kvindernes lighedskrav med hensyn til forpligtelserne, idet det fremstiller sig som naturmæssig paabudte privilegier, at kvinderne er fritaget for krigstjeneste og død paa valpladsen, arbejde under svangerskab og barselseng og forskellig slags andet tungt arbejde. Under disse deres krav om, hvad de kalder ligeberettigelse, er der kun et argument, som anvendes, nemlig retfærdighedskravet.

Kvindesagsbevægelsen er ikke alene et ærgjerrigheds- eller forfængelighedsspørgsmål, det er heller ikke et blot og bart madspørgsmål, et erhvervsspørgsmål og et økonomisk problem, men det beror tillige og i sin dybeste grund paa vægtige etiske, retslige og biologiske momenter. Al praktisk socialpolitik hviler til syvende og sidst paa sedelæren, paa etik o: paa læren om, hvad der er retfærdig og rigtig. Det er da af den største vigtighed at komme paa det rene med, om der i kvindernes krav paa at erholde stemmeret og valgbarhed virkelig er noget moment af retfærdighed. Thi hvem vover at modstaa retfærdighedens bud, og hvem vil overhovedet gøre vitterlig uret mod nogen,

allermindst mod kvinder? Det har derfor været mig magtpaaliggende under mit arbejde med denne sag at undersøge hos de videnskabsmænd, der rundt omkring i verden befatte sig med studier over statsret, stemmeret og politik, hvorledes disse opfatter stemmeretten og kvindernes krav paa dette punkt. Det har imidlertid ikke lykkedes mig hos en eneste en af disse statsretslærere at finde noget, der støtter kvindernes krav. Jeg henviser i denne henseende til hvilkensomhelst hjemlig eller udenlandsk autoritet paa statsretslærens omraade og vil navnlig blot tillade mig at nævne franskmændene Esmein, tyskerne Jellinek, Meyer og Savigny, svensken Böethius. Den moderne opfatning, der — som tyskeren Savigny siger i en nylig udkommet bog om den parlamentariske valgret, hvilken bog er kommet mig i hænde, efterat konstitutionskomiteens indstilling var trykt og omdelt — er den næsten overalt i videnskaben anerkjendte angaaende stemmerettens forhold til staten og individet, er den samme, som jeg har givet udtryk for i mit særvotum i indstillingen. Statsretslærerne er enige om, at stemmeretten ingenlunde henhører under kategorien af de naturlige rettigheder, der tilligger et menneske eller en statsborger som saadan. Den enkeltes forhold til staten maa indrangeres under tre grupper. I den ene er der krav fra individet til staten om ret til frihed, o: anerkjendelse fra statens side af en vis sfære, hvori individet kan bevæge sig frit uden indblanding fra statens side; i den anden gruppe kommer individets krav til staten paa beskyttelse, altsaa paa udøven af en positiv magt fra statens side — som f. eks. retsbeskyttelse, administrative reguleringer i forskellige retninger o. s. v. — og i den tredje gruppe kommer statens krav til det enkelte individ, nemlig at den enkelte skal deltage i udøvelsen af det arbejde, der organiserer statens herskerstilling, altsaa at det enkelte individ i den udstrækning, som statens interesser kræver, skal udøve stemmeret, modtage valg, gjøre forsvarstjeneste og i det hele paatage sig de livskald, som statens herskerorganisation nødvendiggjør. Retfærdighedens krav er altsaa dels et krav fra det enkelte individ til staten, dels et krav fra staten til den enkelte. Den stemmeret og valgbarhed, som staten forlener vælgerne med, har ikke karakteren af en individuel ret, men af en offentlig funktion. Hensynet til den enkeltes subjektive interesser fremtræder kun

som en refleks af statens egen interesse, idet der kræves et vist maalt af deltagelse fra de styrede selv, forat staten overhovedet skal kunne styre. Individene har enkeltvis kun forsaavidt krav paa deltagelse i staten, som det er formaalstjenlig for staten selv. Det kritiske spørgsmål, som maa stilles til ethvert valg-system, maa derfor lyde, om systemet er egnet til at tjene statens interesse, saaledes at det tilfredsstillende udfører de systemet tilliggende særlige funktioner i statens og samfundets husholdning. Retfærdighedens krav vil herunder kun være det at behandle de jevngede og ligestore kræfter ligt og de ulige uligt og at afveje de forskellige interessers indflydelse med hensyn til deres gavnlighed for staten. Retfærdighedens ideal vil selvfølgelig herunder aldrig helt kunne ske fyldt — thi det sker aldrig her i livet — men grundprincippet er dog her klart nok. Og der maa da i statens krav til individerne findes en begrænsning. Denne begrænsning er forskellig i de forskellige stater; men den findes der overalt i alle grundlove: dels aldersgrænse, dels hjemstavnetsret, dels skatteforhold og desuden i alle selvstændige stater kjønnet. Og naar staten i sit krav til vælgerne har fundet at burde bygge en begrænsning paa kjønnet, saa sker dette dels af hensyn til, at det kvindelige kjønns væsen og anlæg ikke egner sig for udførelse af statsmæssige opgaver, dels af hensyn til det for statens bestaaen uundværlige organ som benævnes familie. Om dette sidste punkt udtaler den forannævnte Savigny følgende: «Derimod maa den politiske stemmerets udvidelse til kvinden helt afvises. Ganske bortset fra den kjendsgjerning, at det kvindelige kjøn, som i aartusender har været udelukket fra det offentlige liv, i sin alt overveiende flerhed staar fjernt fra den interesse og den indsigt, der maa kræves for udøvelse af stemmeret, maa det fremforalt stilles den fordring til valgretten, at den ikke træder i en særlig modsætning til selve folkesamfundets sociale bygning. Der trænges vel ingen paavisning af, i hvor høj grad samfundet er bygget paa familie-organismen med dennes deling af arbeidet for den umiddelbart udad trædende mand og den indad virkende hustru. For undtagelsernes skyld, saaledes som den moderne kvindebevægelse vil have det, maa dog ikke det grundprincip, der betinger vort fælles sociale sundhed, brydes.» Det maa derfor ansees fastslaaet, at der fra et retfærdighedsstandpunkt ikke kan gjøres krav paa stemmeret for kvinder. Og det er en ganske urigtig

1906/1907. 14 juni — Gr.lovforslag om statsborgerlig stemmeret for kvinder.

(Malm)
og i statsretslæren uhjemlet paastand, naar konstitutionskomiteens flertal side 12 anfører: «I stater, hvor folkesuveræniteten er anerkjendt, bør stemmeret gives alle dem, som har betingelser for at kunne udøve denne ret paa en for samfundets trivsel og udvikling heldig maade. At udelukke saadanne bare af hensyn til køn er ikke alene en uretfærdighed mod vedkommende, men det er til skade for samfundet, som trænger at lægge beslag paa alle de kræfter, de raader over». Det vil ikke lykkes komiteen at kunne anføre en eneste autoritet for denne sin paastand. Stemmeret og valgpligt er statsfunktion og ligesaa lidt som alle har ret til at forlange at blive statsfunktionærer — det være enten ministre, admiraler, generaler eller postmestre, ligesaa lidt har alle til en stat hørende individer ret til at kræve et krav paa at kunne afgive stemme eller at blive valgt.

Hvor skadelig en lov om kvindernes overflytning fra hjemmet til det offentlige liv vilde være — og stemmeret og valgbarhed med ombudspligt for kvinder er jo i virkeligheden intet andet — trænger ingen nærmere paavisning. Hvorledes man end anskuer kvindens stilling og rettigheder, saa kan det dog ikke negtes, at en adgang og forpligtelse for hende til at deltage i det offentlige liv maa være en sprængkile i familietræet. En grundlovsbestemmelse om valgret for kvinder er en underminering af familiens grundvold, et indgreb i mandens ret til at kræve, at hans hustru skal leve i og for hjemmet og en voldshandling mod børnene, hvem familien i første linje skal tjene og støtte. Og det er en underlig skjæbnens ironi, at den efter opfyldelse af sin modertrang higende kvinde ved deltagelse i kvindesagsbevægelsen retter sin skarpeste brod mod barnet, ligeoverfor hvem jo familiens trivsel og bestaaen har sin hovedopgave. Og naar konstitutionskomiteens flertal vover at udtale, at den «ser ingen fare i, at betingelserne for stemmeret og valgbarhed for kvinderne er de samme som for mændene», saa er flertallet at ligne ved stridsen, som, naar den bliver forfulgt og ikke længe orker at undfly, i sin aandeløshed stikker hovedet under vingerne og giver sig over til fienden. Man kan ikke til støtte for kvinders stemmeret anføre, at samfundet har aabnet adgang for kvindernes deltagelse i erhvervslivet i en saadan udstrækning, at de ogsaa maa faa lov til at være med og bestemme om de nye politiske regler for er-

hvervslivets ordning. Ingen vil længere negte kvinderne ret til at deltage i erhvervslivet i den udstrækning, som hensynet til familien, til kvindens evner og kræfter og til statens interesser tilsiger det. Der er kun det hensyn at iagttage, at kvinden i visse tilfælde maa træffe valget mellem erhvervet og familien, da ingen kan tjene to herrer. Hvor staten kræver, at f. eks. en postmester skal gjøre sit arbejde, medens familien kræver, at hustruen skal røgte sit kald, saa faar kvinden vælge mellem enten at være hustru eller postmester. Men dette har intet med stemmeret at gjøre. Der er en mængde selvstændig arbejdende og erhvervende individer, der ikke har stemmeret, og ret til erhverv er intet grundlag for ret til at stemme eller modtage politiske valg. Kvindens interesser i erhvervslivets politiske ordning har hidtil fuldt tilfredsstillende været varetaget af mændene, og jeg slutter mig helt til, hvad en anseet tysk kvindesagskvinde, fru dr. jur. Kempin, paa en socialkongres i Jena udtalte i 1897, naar hun sagde, at «hun med tryghed vilde lægge kvindens interesser i hænderne paa sin mand, sin far, sin søn eller sin ven, da kvindens indflydelse paa sine mandlige paarørende er langt større end det indrømmes i kvindesagskredse. Kvindens sympatier og antipatier formaar ogsaa nu at gjøre sin støttende eller modarbejdende indflydelse gjældende ved et valg og det i langt højere grad end ønskelig er. En selvstændig kvindes opfatning af sociale eller politiske spørgsmål gives ikke og kan overhovedet ikke gives». «Kvindernes argumenter» — siger fru dr. Kempin — «er altid efterplaprereri af mændenes, og det er vanskelig at sige, paa hvilket omraade der overhovedet gennem kvindelig deltagelse skulde kunne kastes lys over noget offentligt spørgsmål». Den, der udtaler dette, er en anseet tysk kvinde, der har taget den juridiske doktorgrad, og hendes meninger deles af en række andre kvindelige forfattere.

Der er et argument, som af kvinderne anføres til støtte for deres stemmeretskrav. «Se til de mandlige politikere», siger de. «Er de slige patenterede viljesheroer, som de roser sig af at være? Det er ikke sandt, det ordsprog, at «en mand ved altid, hvad han vil, en kvinde ved det aldrig». I denne anførsel er der et skin af berettigelse. Vi ser dagligdags i politiken mænd, som den ene dag vil et, den anden dag noget andet. Vi har alle truffet paa eksemplarer af disse mandlige siv, som

før valgene lover, hvad de efter valgene ikke holder, som den ene uge helder mod kvindelig stemmeret, den anden uge fra, og hvis vilje bøjer sig for den pisk, som truer dem fra partiledere, fra andre vaklende sjæle og fra kvindesagskvinderne. Men dette svaghedsforhold i politiken vilde ikke ændres, om kvinderne kom med i det politiske liv. Det vilde blot blive saa meget værre. Den moderne politik synes at maatte leve under den forbandelsens lov, at den slags vaklende mænd i ikke ringe maalestok har chancer for netop at blive dem, der ved valgene flyder ovenpaa. De egentlige karakterer i politiken bliver sjældnere og sjældnere, og karakterens mænd holder sig heller udenfor den politiske hvirvel, end de styrter sig ind i den. Og kommer de ind, saa trykkes de gjerne straks ud igjen, fordi de svage og føieligere mænd i en stemmegivende forsamling i regelen er flere end de sterke og stælle. Men denne mangel paa mandlig karakterstyrke kan ikke tjene til bevis for, at kvinderne bør komme med. Thi er manden undertiden svag, vaklende og kvindelig af sind, saa er kvinden det saa meget mere. Shakespeare har jo ret i sit verdenshistoriske ord: «svaghed, dit navn er kvinde». Det er i de store byer, at «kvindesagsbevægelsen» flourer; der skriger de op, saa de indbilder sig selv og enkelte andre, at de repræsenterer en verdensopinion. Udover landet hører man saa godt som aldrig noget om den store overlast, kvinderne skal være gjenstand for. Men kvindesagen behandles af politikerne med en vis courtoisie, en slags overlegen velvilje, et slags indsmigrende koketteri. Man kan jo nemlig aldrig vide, hvad det kan blive til, dette med den kvindelige stemmeret, saa det er bedst at være forsigtig, og herpaa frembyder konstitutionskomiteens indstilling et slaaende eksempel. Man vil nemlig paa side 6—7 finde henved 3 spalter, der optages af en repetition af, hvad kvinderne gjorde i 1905. Hermed forholder det sig saaledes: den 27de juli 1905 foreslog regjeringen og den 28de juli bifaldt stortinget forslag om folkeafstemning den 13de august. Den 5te august udlagde landskvindestemmeretsforeningen lister til paategning, og der udstedtes opraab i aviserne, hvori kvinderne opfordredes til at gaa med liste fra hus til hus, ligesom listerne udlagdes paa let tilgængelige steder, i butikker, postaabnier, logihuse, apotek o. s. v. Listepaategningen foregik i 14 dage, til og med den 19de august. Men trods dette, at kvinderne havde 14 dage at skrive sig paa, og at der var adgang til at skrive paa hvorsomhelst og

uden kontrol med hensyn til alder, bolig eller andet, erholdt disse lister kun en paategning af 245 000 kvinder, og heraf angives hele 44 000 fra Kristiania og omegn. I 1905 var antallet af kvinder over 25 aar henved 600 000, og medtages kvinder over 18 aar, bliver antallet over 700 000; af disse kvinder er det altsaa lykkedes blot at faa 245 000 o: ca. 35 pct. til i løbet af 14 dage at tilkjendegive sin tilslutning til en sag, hvori ikke en eneste norsk kvinde burde været og vel neppe heller var uenig. Men i sammenligning med mændenes optræden, hvor af 435 376 stemmeberettigede mænd ikke mindre end 371 911, o: 85,4 pct. afgav stemme paa en dag og i særskilte valglokaler, maa resultatet betegnes som meget tarvelig. Jeg er den sidste til at ville undervurdere end sige at ville kaste stenk paa de norske kvinders ærefulde støtte til de norske mænds arbejde for fædrelandets rensning i 1905, men jeg er tilbøielig til at tro, at resultatet af kvindernes tilslutning i 1905 vilde have været bedre, hvis de i sine opraab havde undladt at stikke frem den hestefod, som man vil finde overalt om, at kvinderne savnede politisk stemmeret. Den sag havde intet med selvstændighedskampen i 1905 at gøre. Tverimod tør det udtales, at hvis kvinderne havde havt politisk stemmeret til det valg, der skabte storting og regjering af 1905, saa er det mere end tvilsomt, om 1905 var kommet og forløbet som det gjorde. Men hvad man nu end kan mene om resultatet af kvindernes agitation i 1905, saa foreligger der imidlertid for det nuværende storting et iøinefaldende bevis for, hvor liden rod dette krav om stemmeret for kvinder har i det norske folk. Jeg henleder i denne henseende opmærksomheden paa dokument nr. 62 med dets 3 tillæg. Betegnende nok er det sidste tillæg kommet igaar, og jeg har derfor ikke faaet tid til at gennemgaa originalpapirerne mere end ganske løselig. Og det meddeles nu, da vi er kommet her i salen, at der er indleveret et tillæg til i en konvolut fra kvinder her i Kristiania, hvor der paa listen er samlet 3 940 navne, tror jeg, det var. Der vil i disse dokumenter findes ganske merkkelige ting. For det første er de indsendte adresser fra kvindestemmeretsforeningerne eendommelige. Saa godt som alle vifter de med retfærdigheden. Hovedstyret er dristig nok til at pege paa forholdene i Ny Zealand, hvorom repræsentanten M. Wason i underhuset ved sagens behandling nylig udtalte følgende: «Ny Zealands eksempel betyder intet; dets politiske liv er af kommunal natur, og i et saadant land kan man give stem-

meret til gutter og piger, straks de slutter med skolen, og man vil ikke merke den ringeste forandring. Men end dristigere er det, naar kvindestemmeretsforeningen henviser det norske storting til forholdene i mormonstaten Utah og i nybyggerstaterne Wyoming, Colorado og Idaho i Amerika. Navnlig i disse dage, da forhørene over de i politisk hensigt organiserede morderbander i Idaho og Colorado vækker verdens opmærksomhed. Jeg har allerede i indstillingen pegt paa, at hovedstyret endog truer. En anden forening synes at nære ømmere følelser; thi den hentyder til, at det norske storting skal optræde som brudgom ligeoverfor de norske kvindesagskvinder og give dem stemmeret i morgengave efter østerlandsk vis. Men endnu eiendommeligere er den i dokumenterne leverede fortegnelse over antallet af dem, der har tegnet sig paa landskvindestemmeretsforeningens lister. Denne forening har nemlig sendt ud over hele landet, fra Fredrikshald til Sydvaranger, lister, hvori kvinder anmodes at tegne sig, for at tilkjendegive sit krav om stemmeret. Paa de fleste lister anføres det, at hver kvinde over 25 aar skal skrive sig, men for andre staar intet derom. Navne er i den alt overveiende udstrækning anførte uden angivelse af alder — det maa man tilgive kvinderne — stilling, bosted eller lignende, ofte med samme haandskrift og med blyant. Enkelte navne findes baade paa adresserne og paa listerne, enkelte haandskrifter har en meget ungdommelig karakter, og mange navne er ligelydende. Men saa opføres disse lister aldeles som Potemkins soldater i stortingsdokumenterne flere gange. Det vil sees, at de fleste af listerne, der er opført i dokument nr. 62 gjentages i tillæg nr. 2, saaledes at man skulde tro, at det var nye lister, og saa er det akkurat de samme! Jeg har gennemgaaet samtlige disse lister. Det viser sig, at der er lister fra 49 af landets 123 valgkredse — ja, der maa altsaa lægges til Kristiania, som i dette øieblik er kommet, det vil altsaa sige 50 valgkredse. Og paa disse lister er tegnet 13922 navne, og dertil kommer 630 fra Aalesund, som er kommet igaar, samt henved 4000 fra Kristiania, det bliver altsaa tilsammen noget over 18000 navne, som har skrevet sig paa disse lister. Altsaa har en agitation over hele landet i et længere tidsrum og uden kritik kun givet noget over 18000 navne blandt omkring 570000 stemmeretskvalificerede kvinder! Dette maa jo betegnes som en komplet fiasko og viser med klarhed, hvor rodløst dette kvindernes stemmeretskrav er. Med hensyn til forholdene i udlandet maa jeg henvise til den

oversigt, som er leveret i konstitutionskomiteens indstilling. Det vil deraf fremgaa, hvad jeg har pointeret i slutten, at man ikke har et eneste suverænt land i verden, hvor man hidtil har vovet at indføre kvindelig stemmeret. Og blandt disse er der lande, som har ligesaa radikale stemmeretsregler, som vi har, og som har havt dem længere. Naar de store lande, som har stor politisk erfaring, ikke har vovet for alvor overhovedet at drøfte dette stemmeretskrav, saa skulde det efter min mening være en ganske alvorlig pegepind ogsaa for det norske folk. Med hensyn til stemmeretten i Amerika er det at merke, at skjønt Amerika er kvindesagsbevægelsens land, og skjønt spørgsmaalet om stemmeret for kvinder først er reist der, har det ikke lykket at finde gehør for den der. Blandt Amerikas 80 millioner indvaanere er det som sagt kun de nævnte 4 stater, som ligger borte i vesten, disse minestater, som har indført kvindelig stemmeret. Overalt ellers er kvindestemmeretten strandet; den er endog indført og afskaffet igjen, og der er i Amerika reist en kvindebevægelse, som ihærdig arbejder mod kvindernes stemmeret. Efter de oplysninger, som jeg har søgt at indhente fra Amerika, er agitationen for denne «reform», om man kan kalde det saa, snarere i aftagende, end den er i tiltagende. Med hensyn til forholdene i England er det ganske interessant at henvise til den debat, som nylig fandt sted i det engelske underhus ivaares. Som bekendt var der da indleveret et privat forslag om stemmeret for kvinder, og da debatten aabnedes i det engelske underhus, var det meget betegnende, at en tilhænger af kvindestemmeretten maatte gaa frem og fremlægge paa præsidentens bord en adresse, som indeholdt 21000 navne paa women: almindelige kvinder, som protesterede mod kvindestemmeretten. En anden derimod, som var modstander af kvindestemmeretten, havde den skjæbne at maatte fremlægge paa præsidentens bord en adresse fra 80 ladies, altsaa «damer», som vilde have stemmeret. Det er meget betegnende for, hvorledes dette stemmeretskrav er. Blandt dem, som udtalte sig i denne sag, maa jeg henlede opmærksomheden paa førsteministeren Sir Campbell Bannerman. Han udtalte, at han «vilde overlade til huset at tage standpunkt. Personlig vilde han stemme for forslaget, endskjønt han ikke var varmt stemt for det. Men han antog, at kvinderne vilde komme til at gjøre nytte i underhuset, da dette havde at befatte sig» — det beder jeg Dem lægge merke til; for det er glimrende det, som nu kommer — «med foran-

staltninger vedkommende barneopdragelse, skolebespisning, kommunale melkedepoter, barnedødelighed, fattigpleie, afholdsspørsaal, vertshuslukning, i det hele spørgsaal vedrørende boliger, sundhedslove og deres gennemførelse, sager, som berører forholdet mellem liv og død, mellem hjemlig hygge og lykke paa den ene side og mislige forhold paa den anden side.» Det var det, kvinderne skulde hjælpe til, og som mænd ikke skulde kunne forstaa sig paa! Efter denne temmelig banale og kjølige støtte forlod førsteministeren huset og gik, efter hvad aviserne meddelte, i frimurermøde. Blandt talerne i underhuset maa merkes en parallel til den ærede repræsentant fra Risør, der nylig her i salen talte om «stemmeret for kvinder og børn». Hr. Hanssons storbritanniske kollega, irlænderen Redmond, gik endnu videre; han udtalte nemlig: «Jeg benægter, at nogen forsamling af mænd har ret til at udestænge en eneste kreds af Guds skabninger fra den dem tilkommende andel i at stille med nationale sager.» Han vilde øiensynlig ogsaa have de firbenede med. En anset liberal frikirkeprest, dr. Massey, udtalte sig meget skarpt mod kvindestemmeretten: «Hvorledes skal det gaa an», sagde han, «at give kvinderne del i den suveræne lovstiftning, ikke alene naar de ikke selv kan slaas, men naar vi ikke selv kan stride mod dem? Og hvilke konsekvenser vilde det ikke medføre, om kvinderne skulde ligestilles og f. eks. en kvinde som første admiralitetslord sende ordre til kanalfleaden, som hun dog ikke selv kunde kommandere?» Og i rigtig bedømmelse af underhusets mening lod præsidenten medlemmerne snakke, indtil den reglementerede tid var forbi, og intet forslag kunde fremsættes. Og dermed var den sag forbi. Hvad Finland angaar, saa er jo forholdene der ganske abnorme. Der kan ikke henvises til stillingen i dette land, som har en saadan høj over sig. Ingen ved, hvad der kan ske, og den maade, hvorpaa forfatningen er tilblevet, er jo ogsaa abnorm. Jeg agter ikke at indgaa nærmere paa de forhold; men jeg mener, at man ikke paa nogen maade fra forholdene i Finland kan hente argumenter til støtte for den kvindelige stemmeret. Man ved jo ikke heller, hvorledes den i virkeligheden kommer til at funktionere. Og hvad vilde vi opnaa, hvis kvinderne skulde blive valgt ind i stortinget? Hvilke særegne sager foreligger, som ikke mændene fuldt vil kunne løse her i stortinget, uden at kvinder sidder her, og uden at repræsentanterne behøver at fiske efter deres stemmer? Det kan

dog ikke være meningen, saaledes som hin fremtrædende kvindesagsdame nylig skrev i en avis: «I Norges storting sidder ingen kvinde, som med et uvilkaarlig, kraftig «fy» kan stanse raahedens imbecile latter.» Og naar en anden kvinde paa et kvindestemmeretsmøde, som afholdtes her i byen den 17de mai sidstleden, udtalte følgende, saa karakteriserer det jo for en stor del denne bevægelse. Hun sagde: «Det storfæ, som nu sidder i statens fjøs, gjør ligesaa liden nytte som okserne i Augias' stald.»

Det kan være af interesse med hensyn til belysningen af kvindernes krav at se paa det valgprogram, som blev opstillet for kvinderne i Finland:

1. Almindelig kommunal stemmeret og valgbarhed. Kommunelovgivningen demokratiseres.
2. Mandens vergeret ligeoverfor hustruen ophæves; alt formuesfællesskab ophæves.
3. Sundhedspolitets undersøgelse af prostituerede ophører.
4. Lovene om uegte børn forandres saaledes, at det gjøres lettere at konstatere, hvem der er far og at faderens underholdningspligt skjærpes; at uegte børn skal arve lige med egne og at der beskikkes særskilt formynder for hvert uegte barn.
5. Lavalderen for sedelighedssager forhøies for piger til 15 aar, og paatalen gjøres offentlig.
6. Pigeskoler bør anlægges og underholdes af staten som for gutter saavel til universitetet som ved fagundervisning.
7. Kvindens arbejdsomraade gjøres lige med mandens, og hun skal kunne ansættes i hvilkensomhelst stilling. Samme løn som manden.
8. En almindelig forbudslov mod salg af alkohol.
9. Folkeskolen bliver tvungen og almindelig for alle og gratis.
10. Invalid- og alderdomsforsørgelse bør organiseres af staten.

Af dette ogsaa i psykologisk henseende i høj grad interessante program vil det sees, at det tager sigte paa en yderst radikal politik og tillige paa forhold, som direkte rammer familiens bestaaen.

Men hvad vil vi ikke kunne vente os af talestrøm her i stortinget, hvis kvinderne kommer med? Tungen er som bekjendt kvindens sverd, og det koster hende langt mindre møie at tale end mændene. I denne henseende maa jeg faa lov til at oplyse, hvad der nylig er fremlagt i en videnskabelig

undersøgelse i det franske «Académie des sciences». Der har en forsker givet sig til at undersøge, hvilken kraftanvendelse der skal til for en voksen mand for at tale i en større forsamling i en time. Jeg maa henlede opmærksomheden paa, at en almindelig voksen mands dagsverk regnes til 200 000 kilogrammeter, hvilket vil sige, at han skal løfte et kilogram en meter høit 200 000 gange. Det er det, man kalder for en voksen mands dagsarbeide. Denne videnskabsmand undersøgte nu altsaa, hvilken anstrengelse det koster at tale en time i en offentlig forsamling. Der medgik for en mand hertil 200 kilogrammeter. Men en kvinde brugte paa grund af sine taleorganers bygning ikke mere end 50 kilogrammeter. Altsaa — med den samme anstrengelse kunde hun tale i 4 timer, som en mand kunde tale i 1 time. Nu — denne undersøgelse er i høi grad interessant, fordi den viser, hvilken ringe værdi der er i dette timelange snak, naar det ikke er støttet af aandelig tyngde. Jeg bare henleder opmærksomheden paa dette forhold.

Mange mænd, som i principet er modstandere af kvindelig stemmeret, føler sig dog under de nuværende politiske forhold i vort land fristede til at stemme for begrænset kvindelig stemmeret, fordi de i denne foranstaltning ser en redningsplanke mod den yderliggaaende politik, som den almindelige mandsstemmeret og vor hele politiske udvikling under unionens fordevelige indflydelse har medført. Men de, som ræsonnerer saaledes, fører en kortsynt politik. Allerede med begrænset kvindelig stemmeret er antallet af stemmeberettigede kvinder i mange kredse, navnlig i byerne, paa det nærmeste ligesaa stort som mændene og om de end ved hjælp af en censusstemmeret for kvinder for nogle faa aar kan købe sig en støtte for en noget mere moderat politik, saa lader denne stilling sig ikke længe holde — dels fordi kvinderne i politiken vil vise sig uberegnelige, dels fordi begrænset stemmeret uvægerlig maa føre til almindelig kvindelig stemmeret. At indføre begrænset stemmeret som et politisk palliativ, et lindningsmiddel mod radikale knib, vil være som at uddrive djævelen ved hjælp af Beelzebub. Og politikere, som stemmer for begrænset kvindelig stemmeret af denne grund, viser samme letsindighed som Marquise Pompadour, naar hun sagde: «efter os kommer syndfloden».

Kvindespørsmaalets sociale løsning ligger ikke i stemmeretten, ikke i samme løn for kvinden som for manden, ikke i at skaffe hende adgang til poster og embeder, men

det ligger i at skaffe de flest mulige kvinder adgang til et i hygienisk og økonomisk henseende sorgfrit egteskab — med andre ord i at forbedre livsvilkaarene for manden. Men den moderne kulturstat synes tvertimod at modarbejde denne løsning. Og i denne henseende virker det ikke lidet afskrækkende for den unge mand, at saa mange moderne kvinder taler saa ofte og saa høit om sine rettigheder, men saa sjelden om sine pligter. Men for kvinden afhænger hendes livslykke ikke af, at hun er fri, men af at hun er bunden til manden. Hendes afhængighed er en naturlov, en trang for hende selv og en betingelse for hendes velvære. Naturen og staten kræver af kvinden moderkjærlighed, modertroskab og moderoffervillighed i alle denne opgaves forskellige udstraalinger. Og det er i denne henseende af betydning at minde om, hvad tidens stormænd har tænkt og sagt. Jeg vil her minde om Goethe, Schopenhauer, Nietzsche, Brandes, Lessing, Schiller, v. Hartmann og den franske revolutions radikaler Mirabeau. Jeg vil minde om de fremragende læger Waldeyer, v. Runge, Möbius og den nylig afdøde berømte kirurg v. Bergmann. Undertiden kan man finde angivet, at Bismarck skal have udtalt sig til fordel for kvindens deltagelse i det offentlige liv. Men dette er ganske urigtig. Et saa egte mandfolk som Bismarck har aldrig sagt eller skrevet noget i retning af, at kvinderne nogensinde skulde faa stemmeret eller blive valgbare. Jeg vil her komme med nogle citater. Den russiske menneskeven og digter Tolstoi siger, at «manden kan intet gjøre af alt det, som er kvindens vakreste hverv». Og saa paapeger han kvindens opgaver. Han siger: «Uden kvindelige læger, dommere, videnskabsmænd og telegrafister, uden forfatterinder kan vi klare os, men uden mødre, uden livsledsagerinder og trøsterinder kan vi ikke klare livet». Videre siger han: «I denne kærlighed ligger kvindens vigtigste, høieste og uerstattelige magt. Hvilken underlig misforstaaelse er ikke hele denne saakaldte kvindesag, som i vore dage oprører sindene! Kvinderne vil forbedre sin stilling. Hvad kan være ønskeligere og loyalere end det? Men kvindens kald og maal i livet er helt forskellige fra mandens, og derfor maa idealet for hendes fuldkommenhed være et andet end mandens». Jeg gaar over til en anden. Jeg vil minde om, hvad De forenede staters nuværende præsident, Roosevelt, har sagt i en tale, som han holdt om moderkaldet. Han fremholdt der, hvorledes dette kald som

moder tillaa kvinden. Han udtalte sig i sterke ordelag for familiens opretholdelse og kvindens pligter inden sit hjem og som moder. Han sagde, at der ligger hendes opgave, og «alle, som erkjender, at hendes arbejde som moder lægger grundlaget for alle folks lykke og storhed, skal reise sig og vel-signe hende». Jeg tillader mig videre at citere en stor statsmand — en af Englands største, Gladstone — hvad han siger i et brev, som jeg her har oversat. Brevet, der er skrevet i 1892, er til et parlamentsmedlem. Ved underhusets debatter iaar blev der ogsaa vist frem et brevkort fra Gladstone, senere end dette brev, hvor Gladstone bestemt fastholder sin mening. I dette brev udtaler Gladstone følgende: «Netop i denne sag er der ganske særlige grunde til forsigtighed. Aldrig har der — saavidt jeg ved — været noget tilfælde, hvor stemmeretten er blevet udvidet til en stor gruppe individer, som i sin almindelighed er ligegyldig for at faa denne ret. Men her er der, foruden en vidtgaaende ligegyldighed, tillige hos et stort antal af kvinder, som ser spørgsmaalet saglig, den mest ubetingede modstand og den sterkeste misbilligelse. Er det da ikke klart for ethvert fordomsfrit individ, at man, førend man tvinger ind paa kvinderne noget, som de anser for en fundamental forandring i sin hele sociale stilling, det vil sige: i det dem af forsynet anviste livskald, i det mindste skaffede sig vished for, at landets kvinder, for hvem sagen i saa stor udstrækning er fremmed, var i overveiende flertal stemt for sagen, og at man søgte istandbragt en drøftelse for at faa sikkerhed herfor?»

Dette høist interessante brev fra den store politiker kan jeg ikke læse op i dets helhed. Jeg henstillede til konstitutionskomiteen at lade det trykke som dokument; men konstitutionskomiteen fandt det ikke værdig dertil. «Ligesaa lidt som dette er et partispørgsmaal», siger Gladstone, «eller et klassespørgsmaal, saa er det heller ikke et spørgsmaal de to køn imellem. Jeg nærer ingen frygt for, at kvinden vil gjøre indgreb i mandens magt. Men hvad jeg frygter for, er, at vi vilde indhyde hende til ubevidst at synde mod den ømtaallighed, den renhed, den finhed og den op-højede værdighed i hendes egen natur, som nu er kilden til hendes magtstilling. Jeg indrømmer, at vi mænd ofte som lovgivere har været meget troløse vogtere af hendes ret til moralsk og social ligestilling, og jeg siger ikke, at fuld retfærdighed endnu paa alle omraader er skeet fyldest; men saa stort fremskridt er gjort paa de fleste felter, at

der i betragtning af det, som endnu kan staa tilbage, endnu ikke har vist sig nogen nødvendighed for voldsomme botemidler». Gladstone siger tilslut: «Min hensigt er for hende at gjøre alt, som er frit for den nævnte fare og den dermed forbundne tilsmudsning, men ikke at tage noget skridt fremover, uden at jeg er tryk for dets gavnlighed. Risikoen er umaadelig stor. De grunde, der anføres til støtte for den kvindelige stemmeret, er efter min mening ikke overbevisende, og selv om jeg fandt dem mere overbevisende, vilde jeg dog benegte, at de var tvingende». Jeg har her i min haand et brev fra en af vor lands største digtere, hvis navn i denne sal har en god klang, Arne Garborg. Hans stilling til dette spørgsmaal er forsaavidt i principet den samme som min. Det er et brev væsentlig angaaende egteskabet i det hele og kvindernes stilling, og han siger, at «det spørgsmaal, det her tilsidst gjælder, er et nationalt sundheds- og maaske livsspørgsmaal, som ikke mindst paakalder lægernes opmærksomhed.» — — «Til syvende og sidst vil jo det egteskabelige spørgsmaal faa sin besvarelse sammen med det social-økonomiske. Men med den udvikling, som paa den ene side maitresseinstitutionen og paa den anden side den kvindelige «emancipation» betinger, kan det være af vigtighed allerede nu at møde faren.» Men her har jeg et brev om vor store digters, Ibsens, stilling til sagen. Denne mand blev i 1898 indbudt af kvindesagsforeningen, der troede at kunne udnytte ham, kan jeg tænke mig. Der sagde han følgende: «For mig har det altid staaet som en opgave at løfte landet og give folket et høiere stæde. Under dette gjør sig to faktorer gjældende: det staaer til mødrene ved anstrengt og langtsomt arbejde at vække en bevidst følelse af kultur og disciplin. Dette maa skabes i menneskene, før man kan hæve folket videre. Det er kvinderne, som skal løse menneskespørgsmaalet. Som mødre skal de det. Og kun da kan de det. Deri ligger en stor opgave for kvinderne.» Og hvad vilde vi ikke begaa for en uret mod kvinden selv, om vi tvang hende til at styrte sig ind i det offentlige livs malstrøm? Vi vilde paalægge hende et arbejde, som hun ikke kunde klare. Der kræves for deltagelse i det offentlige liv saa meget tidsspilde, saa megen anstrengelse for at sætte sig ind i spørgsmaalene og at træffe sit valg, saa meget arbejde og saa megen fysisk kraft, at ingen kvinde i længden tilfredsstillende kan varetage dette arbejde. Sterkt hjernearbejde for-aarsager hos kvinden ikke alene ildebefin-

dende, men gjør hende direkte syg. Den moderne kvinde sætter folkets sundhed i fare. Naturen er en streng herre og straffer overtrædelserne mod sit bud med strenge straffe. Hvis man derfor vilde overdrage folkenes kulturarbejde til kvinderne, vilde skaden blive stor, men nytten liden. Alle fremskridt er hidtil gjort af mænd. Hvad der for manden er en anstrengelse, vilde for kvinden være overanstrengelse, og de kvindelige ydelser paa intelligensens eller paa arbejdskraftens omraade har aldrig kunnet tilnærmelsesvis naa op mod mandens. Og med kvindens deltagelse i det offentlige liv vil der følge barnløshed eller faabarnsystemet i ægteskabet. Men det folk, der bliver favnet af denne naturstridige bevægelse, er traadt ind i oldingevalderen, og dets navn er skrevet paa nationernes dødstavle. Det er ikke uden grund, at klartskuede mænd i kvindebevægelsen ser et *memento mori* for samfundet og mener i kvindesagens støj at høre aadselsbillens gnaven paa samfundslegemet. Og kvindebevægelsen er jo i virkeligheden et sygdomstegn, et symptom paa samfundets opløsning. Et kvindesagsfolk vil uvægerlig synke i folketal, tabe i national kraft og miste sin anseelse blandt nationerne. At give kvinderne stemmeret og valgbarhed og gennemføre dette system i praksis efter dets konsekvenser vil simpelthen være at begaa nationalt selvmord.

Men selv om man ikke ser sagen saa pessimistisk, vilde det dog ikke være et fornuftigt ræsonnement for det norske storting at sige som saa: mændene ventede i 80 aar siden forfatningens istandbringelse paa at faa stemmeretten udvidet, derefter ventede de i yderligere 14 aar paa at faa almindelig stemmeret, og saa gav de straks to aar efter begrænset stemmeret i kommunen til kvinder. Er der da noget urimelig i at sige: lad os se paa, hvorledes statsorganisationen arbejder efter folkets frigjørelse i 1905, lad forholdene faa tid til at fæstne sig, lad kvinden arbejde i kommunen indtil videre og lad os — hvis galt skal være — prøve med at udvide stemmeretten der, før vi giver kvinderne adgang til statens styrelse. Jeg skulde tro, det vilde være i grundlovens aand at hente lidt mere erfaring om kvindernes offentlige evner, førend man gik til den i alle andre selvstændige stater hidtil ukjendte foranstaltning at give kvinderne politisk stemmeret og valgbarhed.

Chr. Knudsen: Den statsborgerlige stemmeret for kvinder det er et gammelt krav. I alle de stemmeretsdemonstrationer, som det norske arbeiderparti har afholdt her i landet

eller har ydet sin medvirkning til at faa i stand, har man ogsaa krævet almindelig stemmeret for kvinderne. Og det har altid været fremholdt som en nødvendig del af den reform, som skulde gjøre borgerne, altsaa ogsaa kvinderne, delagtige og medansvarlige i samfundsarbejdet. Dette krav om meddelagtighed, medborgerlighed, statspolitisk seet, var ogsaa grundlaget for den stemmeretsdemonstration, som første gang blev afholdt her i Kristiania i 1886. Dokument nr. 62 med tillæggene viser ogsaa, at kvinderne selv med styrke kræver sin ret og kjender sine pligter ogsaa samfundsmæssig seet. Det, at i 1907 norske mænd erkjender kvinders ligeberettigelse, statspolitisk seet, det er forøvrig bare et logisk og nødvendigt følgeresultat af den udvikling, som i den sidste menneskealder har paagaet og fyldbyr det sig i kvindernes samfundsmæssige stilling. Lad os f. eks. se paa næringslivets omraade; der er kvinder blevet ligestillet med mændene, de kan erhverve saavel handels- som haandverksborgerskab; paa kunstens og videnskabens omraade har kvinderne erhvervet sig den samme adgang som manden til sin uddannelse og har adgang til universitetets eksamener, de kan ansættes i høiere stillinger, autoriseres som sagførere og advokater og i andre stillinger, som tidligere kun var forbeholdt mændene. Og kvinderne har ogsaa erhvervet almindelig stemmeret f. eks. ved samlagsafstemninger. I den kommunale administration er ogsaa kvinderne blevet meddelagtig, saaledes i skolestyret, i skoletilsynet, i vergeraadet, i fattigstyret og i kommunestyret. Strafferetslig er kvinderne valgbar som retsvidner, skjønsmand, lagrettemænd og domsmænd. Der er saaledes foregaaet en bemærkelsesværdig udvikling med hensyn til kvindernes ret og pligt inden det bestaaende samfund, og denne udvikling, den kan ikke stanses, ligesaa lidt som det nytter at opdæmme for elvene, som risler ud fra fjeldet; thi det at opdæmme for disse, det vil kun foranledige ulykker. Lige saa lidt som det kan nytte at gjøre dette, lige saa lidt nytter det at stanse udviklingen, naar det gjælder kvinderne, samfundsmæssig seet, den maa fortsætte sit løb, og en følgerigtig slutning af den udvikling kan det kun være, at repræsentanterne her i stortinget udtaler sig for den almindelige statsborgerlige stemmeret for kvinder.

Men det er ikke bare logisk og følgerigtig, dette, det er paa samme tid en reform, hvorved statens tarv kan fremmes. Lad os se paa det økonomiske omraade. Mangen vismand har sagt, at samfundet er bygget paa

familierne, og jeg antager, at repræsentanterne i denne sal ogsaa erkjender det. Men i familierne, i de tusend hjem — hvem er det, som der fører økonomien, er det ikke kvinderne, er det ikke den gifte kvinde, som i alle de mange tusend hjem i landet er nødt til at paase økonomien. Det er klart, at hvis samfundet er bygget paa familien, saa vil denne kvindens indsigt i økonomien meddele sig ogsaa til samfundslivet, naar deres ret udvides til at blive medborgerlig stemmeberettigede ogsaa i samfundet. Familiernes husholdning i det hele i landet maa man jo sige efter omstændighederne er god; var den ikke det, vilde situationen se ganske anderledes ud, end den gjør. Derfor er det klart, at vi kan ikke i længden undvære kvindernes medarbejde i samfundslivet økonomisk seet; det skal tilføre nye kræfter, og det skal virke til det gode, samfundsmæssig seet. Men det er jo ogsaa paa kvinderne opdragelsen af den kommende slekt hviler ved siden af skolen, det er kvinderne, som maa tage sig af opdragelsen i de tusend hjem overalt i landet. Hvorledes skulde vi kunne kræve af kvinden, at hun skulde være fuldt voksen til den store gjerning, naar hun ikke tillige har lært samfundsmaskineriets mange indviklede ting at kjende? — thi slekten skal opdrages ogsaa for samfundet. Jeg mener, at denne kvindernes opgave i familien tilsiger, at hun bliver meddelagtig ogsaa statsborgerlig seet i samfundslivet, netop fordi hun skal kunne sættes i stand til at opdrage slekten saaledes, at den bliver aller nyttigst for samfundet. Dette gjælder den gifte kvinde. Men den ugifte kvindes arbejde i industrien, paa transportens og omsætningens omraade, den ved vi har taget et mægtigt sving fremad og har udviklet sig enestaaende rask. Skulde da den ugifte kvinde sættes udenfor, naar den gifte kvinde har adgang til statsborgerlig medbestemmelsesret? Jeg kan ikke tænke mig det; thi har man erkjendt hendes nødvendighed ogsaa paa disse omraader, har man givet hende adgang dertil, saa maa ogsaa samfundet erkjende hendes ret samfundsmæssig seet lige med den gifte kvindes. Og der er et andet spørgsmaal, som kan opkastes overfor den sag, som vi her behandler, og det er: er kvinden i 25-aars alderen mindre moden end manden i samme alder? Kan nemlig det gjøres gjældende, saa vil man kunne siges at have et argument mod kvindestemmeretten. Jeg tænker imidlertid, at alle

vil erkjende, at det forholder sig tvertimod saaledes, at kvinden i 25-aars alderen snarere er mere moden end manden i samme alder. Det er noget, som siger sig selv, at det maa være saaledes; thi kvindens kjønlige stilling er af den beskaffenhed, at hun er nødt til at være mere moden i den alder end manden. Det er muligt, at det er samfundslovene, som har fremtvunget dette — de love, hvorved man har lagt det meste ansvar paa kvinden. Men hvad grunden er, kan være ligegyldig. Det forholder sig saaledes, at kvinden i samme alder er mere moden end manden. Og skulde ikke det ogsaa kunne overføres paa samfundslivet? Jeg mener jo. Men kvindestemmeretten er endelig et retfærdighedskrav. Jeg vover og paastaar, tiltrods for hr. Malm, at den statsborgerlige stemmeret er en menneskeret, og det er derfor kun et retfærdighedskrav, at ogsaa kvinden faar den, at ogsaa kvinden drages med ind i samfundslivet. Har mændene hidtil fuldt tilfredsstillende overtaget samfundets tarv — kan det siges helt og fuldt? Jeg mener nei. Det kan ikke siges, og det bedste bevis derfor er, at mændene stadig væk for hvert valg tukler med sine programmer og med samfundsforholdene i det hele taget snart paa en maade og snart paa en anden maade, og det er ingenlunde altid følgerigtig det, man sætter op, og det er ikke altid i medfør af udviklingen, ialfald ikke for alle partiers vedkommende. Jeg mener derfor, at det ikke kan siges, at mændene helt og fuldt tilfredsstillende hidtil har varetaget samfundets tarv, naar man ser paa tingen, som jeg gjør. Men seet overfor kvinden stiller sagen sig endnu helt anderledes. Det er først i den sidste menneskealder, at kvinden har faaet mere ret i samfundet, samtidig som kvinden naturligvis ogsaa har maattet paatage sig flere pligter, og det har gaaet sagte nok med denne udvikling — det skal ikke siges, at den netop har gaaet i stormløb — saa jeg mener, at mændene ialfald ikke samfundsmæssig seet har fuldt tilfredsstillende varetaget kvindernes tarv. Naar det siges, at kvinderne har et kald at udføre i familien, og at dette skulde være i strid med deres deltagelse i samfundslivet, saa mener jeg, at dette kun er talemaader og intet andet. Thi har ikke ogsaa mændene et kald inden familien? Tidligere var det saa i den graa oldtid, at det var manden, som var familiens overhoved, og manden, som skulde sørge for alt og bestemme alt. Men ogsaa idag har

1906/1907. 14 juni — Gr.lovforslag om statsborgerlig stemmeret for kvinder.

(Chr. Knudsen).

vel mændene et kald inden familien, skulde jeg mene, og skulde det være tilfældet, at dette kald for kvindens vedkommende var i strid med deres deltagelse i samfundslivet, saa maa det samme være gjældende for mænd, og man kunde overlade til kongerne og keiserne som i enevoldstiden at stille med samfundslivet. Men det gjør man ikke, og det vil man ikke gjøre; thi den udvikling er man ialfald kommet forbi.

Det er forøvrig ikke saa, at kvinderne helt har staaet udenfor indflydelse paa samfundslivet, tverimod. Kvinderne har fra Arilds tid haft indflydelse paa samfundslivet gennem mændene; men det er dette, som er det uværdige, at de inddirekte skal skaffe sig denne indflydelse ved hjælp af manden; men at de har haft den — ja, jeg gjentager, kvinderne har altid haft indflydelse over manden. Endog Eva i paradiset, kan man jo læse om i bibelens beretning, havde indflydelse paa Adam og saaledes ned igennem tiderne til stadighed. Kvinderne har haft sin indflydelse, ogsaa naar det har gjældet statssager, overfor manden; men de har øvet den og vil komme til at øve den paa en maade, som er uheldig, idet de ikke har ansvaret for den indflydelse, som de øver paa statshandlingerne gennem manden. Men det er det, som skal indføres ved, at man giver kvinderne almindelig statsborgerlig stemmeret; ogsaa ansvar for denne indflydelse ligeoverfor statssager og statshandlinger trænges, og det er det, vi skal have indført. At kvinderne skulde være saa svage, at det skulde i nogen grad virke afskrækkende paa at tage kvinderne med ind i samfundslivet og dets gjøremaal, at det, som er anstrengelse for en mand, det er overanstrengelse for en kvinde, ja, det blev jo af den foregaaende taler modsagt, naar han paaviste, at kvinderne kunde udfolde en langt større kraft, naar det gjaldt at bruge taleorganet end manden, saa forsaavidt er jo det en selvmodsigelse, og paa denne maade var der en masse selvmodsigelser i den foregaaende talers angreb paa denne reform om kvindestemmeretten. Jeg skal ikke indlade mig derpaa, det vilde føre for vidt; men jeg vil slutte med at sige, at kvindernes statsborgerlige stemmeret, den kommer vi ikke forbi. Den udvikling — jeg gjentager det — som har foregaaet her i landet i retning af at frigjøre kvinden, den kan ikke stanses, den maa fuldbyrdes, og den vil blive fuldbyrdet derigjennem, at kvinderne faar stats-

borgerlig stemmeret lig med mandens, og det vil kun være en hæder for denne forsamling, om den idag eller imorgen gjør denne reform til sin og virkelig yder kvinderne denne ret, for derved ogsaa at paalægge dem den pligt, som samfundet i saa henseende maatte kræve af dem.

Bryggesaa: Repræsentanten Malm er jo som bekjendt en afgjort modstander af stemmeret for kvinder, og ud fra det syn, han har paa sagen, har han saavel her idag som i indstillingen leveret indlæg, som er ganske interessante. Men det forekommer mig, at hr. Malms opfatning af dette spørgsmaal er bygget paa adskillig gamle teorier, og han mangler efter min mening tilstrækkeligt syn for den udvikling, som har foregaaet i den senere tid. Hr. Malm begynder sit votum i indstillingen med at udtale, at vi, som vil have stemmeret for kvinder, vi opstiller denne ret som en menneskeret, og saa gaar han da løs paa dette argument, som han kalder det, og søger gennem en længere afhandling i indstillingen at slaa dette argument ihjel. Jeg skal ikke gaa ind paa enkelthederne i denne hr. Malms afhandling; men jeg vil bare sige, at for det første kjender ikke jeg til, at her er nogen, som opstiller stemmeretten som en menneskeret i den forstand, som hr. Malm tager ordet menneskeret, og for det andet kommer det ikke egentlig denne sag ved, hvorledes man teoretisk seet vil definere ordet stemmeret. Vi ved alle, at i stater med en repræsentativ styremaade er stemmeretten ret til gennem valg at øve indvirkning paa samfundsstyrelsen, og denne ret mener vi, at enhver borger i samfundet bør have, naar vedkommende kan udøve retten paa en tilfredsstillende maade. Kan kvinderne gjøre det, saa mener vi, der arbejder for stemmeret for kvinder, eller som ialfald ikke er principielle modstandere af den, at kvindernes krav paa stemmeret dog i det tilfælde er et retfærdigt krav, og vi mener, at samfundet selv vil lide ved at stænge kvinderne ude. Hr. Malm finder, at kvinderne paa mange maader er ganske uskikket for deltagelse i det offentlige liv, og paa denne opfatning bygger han da sin modstand. Men ogsaa her kommer han med teorier, som efter min mening ikke har det mindste med sagen at gjøre. Enten naturen kan frembringe en organisme med en moders høie kald og samtidig med en hjerne og muskelkraft, som hos en mand, eller ikke, det mener jeg er et fysiologisk spørgsmaal,

som en videnskabsmand kanske kan have hug til at gruble over, naar han ikke har noget bedre at tage sig fore; men det er ikke paa den maade, at praktiske spørsmaal som dette om stemmeret for kvinder løses. Spørsmaalet er her, om kvinderne paa den ene side sidder inde med den intelligens og udvikling, at samfundet trygt kan overlade det til dem at øve kontrolleret indvirkning paa samfundslivet, og paa den anden side, om kvinderne kan antages at have interesse at varetage og i det hele taget have den hug til samfundsarbeidet, som maa udkræves, hvis de skal kunne udøve stemmeretten paa den rigtige maade. Hr. Malm er i sit votum i indstillingen inde paa disse to spørsmaal. Men en hel del af det, hr. Malm udtaler i sit votum, synes ikke at rime ihop, saa jeg kan i grunden ikke blive fuldt klog paa, hvad han mener. Side 15, 1ste spalte, siger hr. Malm: «Der er ingen modsætning tilstede mellem mandens og kvindens statsmæssige interesser med hensyn til at ordne samfundsforholdene paa den bedst mulige maade for alle» og paa side 18, 1ste spalte, gjentager han det samme i andre ordelag. Men paa side 16, 1ste spalte siger han: «Staternes styrelse vilde med andre ord tidligere eller senere føres over fra mændene til kvinderne, fordi der i de udviklede samfund altid og overalt ifølge en ubøielig skaberlov vil være flere voksne kvinder end mænd». Disse udtalelser finder jeg at staa i den rakeste strid med hverandre. Er der ingen modsætning i interesserne — og deri er jeg i det store og hele, i sin almindelighed seet, enig med hr. Malm, saa vil mænd og kvinder arbejde haand i haand med hverandre til løsning af de spørsmaal, som til enhver tid melder sig, og arbeidet vil blive bedre og grundigere just af den grund, at naar de arbejder sammen, vil de se sagerne mere fra alle sider, end om mændene skal arbejde alene. At tale om et kvindestyre i denne forbindelse hører ingen steds hjemme. Naar kvinderne, som hr. Malm siger, ikke har særinteresser at varetage, vil de aldrig komme til at optræde enig og danne et kvindestyre. Det kunde saa være, hvis det skulde vise sig, at kvinderne i intelligens og udvikling stod saa langt over mændene, at de netop af den grund fik styret i sin haand; men det vilde ialfald ikke blive et klassestyre, det vilde ikke blive et bestemt parti, som havde fælles interesser, for det vil aldrig alle kvinder i samfundet faa. Paa side 16, 2den spalte, siger hr. Malm: «Et stort antal, sandsynligvis vistnok flertallet af dygtige, samvittighedsfulde og hæderlige kvinder øn-

sker ikke stemmeret eller valgbarhed», og længere nede i samme afsnit siger han: «Bevis for, at flertallet af voksne kvinder i Norge ønsker denne ret, er ikke alene ikke ført, men det er endog ikke gjort sandsynlig, at saa er tilfældet». Men paa side 18, 2den spalte, siger han: «Kvindernes indflydelse i politiken har aldrig været for liden», og længere nede: «Kvindens følelser er meget ofte bestemmende for mænds fremgang eller modgang, og om end de officielle forhandlinger indeholder lidet eller intet om kvindens rolle, er det daglige politiske livs hændelser allerede nu meget ofte gennemfjiltret af traade og intriger, der spindes af kvindehænder». Tyder det paa, at kvinden ikke ønsker stemmeret? Jeg synes netop, dette skulde pege paa, at kvinderne ønsker en indvirkning paa samfundsstyret, men dette, at de maa gaa krogveie for at faa en saadan indvirkning, er uheldig. Lad kvinderne faa retten og dermed ansvaret for sin indvirkning. Da vil samfundet kunne udvikles og trives. Paa siderne 17 og 18 i indstillingen søger hr. Malm at godtgjøre, at kvinden paa grund af den kvindelige naturs eiendommeligheder aldrig kan blive skikket for deltagelse i det offentlige liv. Jeg skal ikke gaa nærmere ind paa dette. Paastanden har vist sig og viser sig den dag idag at være grundløs; alle de tusender og atter tusender af kvinder, som netop nu indehar offentlige stillinger i statens og kommunernes tjeneste, har for længe siden slaaet den paastand ihjel.

Men saa har vi hr. Malms hovdindvending mod stemmeret for kvinder. Stemmeretten skal ødelægge familielivet og hjemmet. I det punkt forekommer det mig, at hr. Malms opfatning er mere gammeldags end paa noget af de andre punkter, han har omtalt. Jeg kunde være fristet til at tro, at hr. Malm sværmer for et dukkehjem, hvor manden alene er den, som skal styre og stelle og som skal skaffe tilveie alt, hvad der skal til for hele familiens underhold. Konen og døtrene skal stelle i hjemmets og gjøre det hyggelig for manden, naar han kommer efter endt dagverk, og konen skal kjæle for ham og saa at sige dyrke ham som en gud. Manden skal alene have med det ydre styre og stel at gjøre; han skal være hele familiens hoved i den forstand, at konen ikke engang skal vide om de vanskeligheder, som manden mangan gang har at staa i udenfor hjemmet. Jeg er ialfald sikker paa, at det er saadanne hjem, som udviklingen har gjort færre og færre af, og som den holder helt paa at ødelægge. Sagen er den, at fordringerne til livet bliver større

og større, og det er vel i sin store almindelighed seet umulig for en almindelig mand at tilvejebringe alt, som skal til for familiens underhold uden støtte af de øvrige medlemmer af familien. Kan konen deltage i mandens arbejde, er det bra. Har hun eller døtrene ikke anledning til at gjøre det, maa de skaffe sig noget arbejde paa anden maade. Paa landet har det fra umindelige tider været slig, at konen og døtrene har deltaget med manden i gaardsarbeidet ved siden af at stelle huset, og har de ikke havt fuldt arbejde paa gaarden, har nogle af døtrene maattet tage arbejde hos andre. Dette, tror jeg, ikke har ført til et daarligt, usundt familieliv, paa ingen maade — tvertom. I byerne er jo forholdet et noget andet. Men ogsaa der har vel udviklingen gaaet i samme retning. Det er bare de bedst aflønnede embedsmænd, rigmænd og de største forretningsmænd, som er istand til at holde et saadant dukkehjem. Det er bare saadanne, som er istand til helt og holdent at forsørge familien uden nogen støtte og hjælp fra familiemedlemmernes side. I det store og hele maa ogsaa der døtrene, straks de er voksne, enten helt staa paa egne ben, eller ialfald træde støttende til, og konen faar sandelig tage i det bedste, hun vinder. Man kan have hvilken mening man vil om denne udvikling; den er der nu engang, og man maa regne med den.

Men det er ikke blot paa det rent materielle omraade, at denne udvikling foregaar; den har maaske foregaaet endnu raskere paa det rent intellektuelle omraade. Kvinderne er blevet klar over, at de af naturen er udrustet med aandsevner, som sætter dem istand til ogsaa her at optage de samme sager, som tidligere er optaget af mænd, og de har vist, at de kan gjøre det. De har saavel paa de høiere som lavere skoler vist, at de i intelligens staa fuldstændig ved siden af mændene, og de har faaet tro paa, at de ogsaa i det praktiske liv skal kunne lægge sin intelligens for dagen. Ved denne udvikling baade paa det materielle og aandelige omraade har kvinderne indtaget en ganske anden stilling i samfundet end tidligere, og kravet paa stemmeret har derfor ganske naturlig vokset frem. Hr. Malm mener, at kvinderne ikke har anlæg for det offentlige liv, og at de heller ikke kan faa slige anlæg ved øvelse eller opdragelse; disse anlæg kan derfor heller ikke overføres til dem ved arv. Nei, hvis hr. Malms forudsætning eller paastand, at kvinderne ifølge sin natur ikke kan have disse anlæg, var rigtig, saa vilde jeg være enig med ham i det ræsonnement, han fører om

øvelse, opdragelse og arv. Men i udgangspunktet tager hr. Malm fejl. Deri er jeg ikke enig. Jeg mener, at livet selv har vist, at kvinder har rigtig gode anlæg for det offentlige liv, og naar de først i den sidste menneskealder har reist krav paa stemmeret og i det hele krav paa en mere selvstændig stilling i samfundet, kommer det af deres tidligere undertrykte stilling. Mændene tog styret i den tid, da den brutale magt var den afgjørende, og under det styre blev kvindernes anlæg for det offentlige liv helt og holdent holdt nede. De fik ikke udvikle sig; kvinderne blev oplært og opdraget slig, at de selv tabte troen paa, at de havde slige anlæg. Men da saa livet og udviklingen førte til, at tusender og atter tusender af kvinder maatte staa paa egne ben og sørge for sig selv, da saa de selv, at deres gamle tro var falsk; de saa, de havde evner og kræfter, som de ikke før havde drømt om, og de vilde bruge disse evner. Det er den udvikling, som har foregaaet ganske naturlig i de senere tider. Og hvorledes staa vi idag? Jo, statistiken siger os, at tusender og atter tusender af kvinder i vort land staa som selvstændige næringsdrivende, og de fleste kvinder hører ialfald til den erhvervende klasse. I intelligens og aandsudvikling staa kvinderne fuldstændig ved siden af mændene. Kvinderne har kanske særlige anlæg for de sider af det offentlige liv, som mændene er mindst skikket for. Men just derfor vil samfundet tjene paa at faa ogsaa kvinderne med i arbeidet. Skal vi saa, naar de kommer og beder om stemmeret, sætte os imod det længere?

Hr. Malm siger, at kvindestemmeretsforeningens styre slutter henvendelsen til stortinget med en trudselse. Nei, det er ingen trudselse, ialfald ikke en trudselse om at bruge magtmidler eller sligt, som hr. Malm synes at tænke paa. Men det er netop det, som ligger i selve ordene. Sagen vil ved forholdenes egen magt seire. Stortinget kan selv sagt idag stemme ned alle forslag; men den rørelse, som vi kalder kvindebevægelsen, er en magt, som ikke kan stanses. Den griber om sig for hver dag, og flere og flere mænd vil efter hvert se det gode i bevægelsen og være med paa at lede den slig, at den kan blive til størst mulig nytte for samfundet. Før eller senere vil kvinden faa stemmeret; men en seig modstand fra tingets side kan virke skadelig paa det gode samarbejde, som vi alle ønsker maa finde sted, naar ogsaa kvinderne kommer med. Hr. Malm mener, at erfaringerne fra andre lande ikke taler for stemmeret for kvinder. Hertil vil jeg for

det første sige, at de faa udtalelser, som hr. Malm har anført, ikke er skikket til paa dem at bygge nogen dom. Om slige ting skriver selvsagt enhver efter det syn, han har paa tingen; men en modstander af stemmeret for kvinder ser helst de mindre gode sider og trækker dem frem, og en, som før har været for sagen og saa har snud, er endnu værre i saa maade. Helt objektivt er det vel faa endnu, som kan dømme om virkningen af stemmeretten for kvinder i de lande, hvor den er indført; men jeg synes forresten, at af det, som hr. Malm har anført om erfaringerne i Ny-Zeeland og Colorado, er der meget, som taler for stemmeret for kvinder. Deres arbejde for ædruelighedssagen og deres krav paa moralsk karakter hos dem, som skal repræsentere vælgerne, er vel værd at lægge merke til. Hr. Malm anførte adskillig i sit foredrag idag om kvindernes stilling her i vort land, og navnlig syntes han at ville søge at bevise, at kvindernes optræden i 1905 ikke var særlig bemærkelsesværdig. Ja, ser man hen til den stilling, som kvinderne indtager i samfundet og til de vanskeligheder, som netop kvinderne havde for at kunne faa en adresse i stand i 1905, saa mener jeg, at netop det store tal, som var med paa disse adresser, vidner bedst om, at præsident Berners ord fra præsidentstolen, den tid disse adresser blev refereret, var fuldt berettiget, fuldt sande i enhver henseende. Hr. Malm udkastede en tanke om, at det muligens havde gaaet anderledes i 1905, hvis kvinderne da havde haft stemmeret. Jeg tror ikke, at kvindernes krav paa selvstændighed i vort land er svagere eller ringere end hos mænd. Jeg tror, de vilde have arbejdet fuldt og helt ved siden af mændene i kravet paa hel og fuld selvstændighed. Der er enkelte ting, som hr. Malm kom ind paa, f. eks. kvindernes evne til at tale, den talestrøm, man maatte vente at faa, hvis kvinderne skulde faa stemmeret med valgbarhed. Det skal jeg ikke komme ind paa; tiden tillader det ikke. Naar hr. Malm henviser til og delvis citerede enkelte udtalelser, løsrevne udtalelser naturligvis, fra en eller anden stor mand, saa vil jeg pege paa, at næsten alle disse var udtalelser, som var faldt for adskillige aar tilbage; udviklingen har lært os adskillig siden den tid.

Efter min mening er der ikke anført og kan der ikke anføres nogen holdbar grund for ikke nu at gaa til stemmeret for kvinder. En principiel modstander af sagen som hr. Malm finder selvsagt grunde, som kan tage sig nogenlunde ud paa papiret eller i et fore-

drag, men dersom man ser paa livet, saaledes som det i det hele arter sig nu, saa taler, synes jeg, alt for, at tiden er inde til at imødekomme kvindernes krav. Jeg skal ikke optage tiden længere, men jeg vil henvise til indstillingen og statistiken; man vil der se, at kvinderne nu indtager en slig plads baade paa næringslivets omraade og i samfundslivet i det hele, at de ikke bør nægtes retten til at være med i afgjørelsen af de valg, som skal sætte repræsentanter ind i nationalforsamlingen, for netop at bestemme om samfundets videre udvikling. Jeg vil paa det bedste anbefale, at man nu gaar til løsning af det spørgsmaal, som lige siden 1886 har været oppe til offentlig drøftelse i vort land.

Castberg: Jeg havde tænkt mig, at der skulde været anledning til nu under den almindelige debat at behandle spørgsmaalet i hele sin udstrækning, altsaa ogsaa den side ved sagen, hvor langt man bør gaa til at indføre stemmeret for kvinder, forudsat at man overhovedet vil, at kvinder skal faa stemmeret. For mig staar det nemlig saa, at det vanskeligste spørgsmaal i denne sag er ikke, hvorvidt kvinder bør faa stemmeret eller ikke, men i hvilken udstrækning det bør ske, og om det er berettiget og forsvarlig at gaa til en kvindestemmeret for en del af de kvinder, der har aldersbetingelsen, om det er berettiget nu at gaa til et stemmeretsgrundlag, som vort folk har forkastet for mændenes vedkommende. Jeg skal imidlertid følge præsidentens henstilling, idet jeg forbeholder mig at komme ind paa den side af sagen senere. Da ingen andre har begjæret ordet, har jeg bedt om det for at udtale mig om selve kvindestemmeretsspørgsmaalet i den udstrækning, som de udtalelser, der er fremkommet fra den side, som ingen kvindestemmeret vil have, foranlediger. Der er nemlig kommet en del udtalelser, som jeg mener bør finde sin imødegaaelse.

Jeg fæster mig først ved den side af denne sag, hvorvidt det er et retfærdighedskrav, at kvinder faar stemmeret. Der er om dette spørgsmaal opstillet en teori af det særede komitemindretal, som jeg mener er aldeles misvisende. Der er forsøgt en slags videnskabelig definition af, hvad grundlaget for stemmeret er. Det har faaet sit negative udtryk i mindretallets bemærkning i indstillingen side 14, hvor det heder: «Med den samme ret, som staten udelukker fra stemmeret dem, der ikke har naaet en vis alder, ikke har fast bolig, gjør opbud o. s. v., med den samme ret kan den udelukke kvinderne.» Thi stemmeret er ikke en ret for personen, men det

er et hensigtsmæssighedsspørgsmål for staten, hvem staten overhovedet finder bør have stemmeret. Men hvem er staten? Der konstrueres op et statsbegreb, som om staten skulde være noget udenfor menneskene, udenfor borgerne eksisterende. Staten er dog vel os allesammen. Spørgsmålet bliver da vel, hvem er det, vi borgere i landet finder bør have borgerret, og spørgsmålet er her, bør nogle borgere have fortrin fremfor de andre? Har jeg, den ene borger, lov til at udelukke den anden borger, har jeg lov til at sige, jeg og nogle med mig har indsigt og forudsætninger, men de andre har det ikke? Ja, det var en tid, da den statsopfatning gjaldt, nemlig i enevoldets tid, da den eneste var anset for at have ret til at sige: jeg forstår det hele, jeg kan styre for dere andre, jeg alene ved, hvad der tjener til det heles vel! Nu er hr. Malm kommet saa vidt, at han vil ikke, at den enkelte person skal kunne sige dette, men hr. Malm og vi andre, som har stemmeret, vi skal kunne sige: «Vi ved, hvad der tjener til det heles vel, vi kan udføre det hele paa alles vegne, og vi skal bestemme, hvem der skal have ret til at styre samfundet ogsaa for de andre.» Det er den gamle enevoldsopfatning, som bare har givet sig en anden form, et andet udtryk; det er en meget aflægs og gammeldags opfatning, som hr. Malm her tror, at han kan forfegte paa en moderne videnskabs, en moderne samfundsopfatnings vegne. Hr. Malm ligger her mindst hundrede aar tilbage i tiden.

Der gjøres ogsaa gjældende en anden betragtning, som hænger sammen dermed, og som er mindst ligesaa misvisende. Hr. Malm sagde, at staten er et, familien er et andet; vi mænd har at verge om staten, kvinderne har at varetage familien, og familien og staten staar i modsætning til hinanden; man kan ikke verne om statens, det offentlige, interesser uden at forsømme familiens interesser. Dette er at stille tingen paa hovedet. Det rette er dog vel at sige, at staten ikke er en modsætning til familien, men den er bygget paa familien; jo mere familien vernes og udvikles, jo mere man formaar at styrke og støtte familien, desto mere formaar man at styrke og støtte staten. Den, som forstaar at varetage familiens tarv, forstaar ogsaa at varetage den hele store samfundsfamilies tarv; den, som ikke forstaar at varetage familiens interesser, som forsømmer dem, er ikke skikket til at varetage statens interesser. Der er ingen modsætning her; det er ikke to faktorer, som staar mod hinanden, men to faktorer, som

samarbejder, eller rettere den ene er bygget paa den anden.

Jeg mener derfor, at hele hr. Malms og meningsfællers udgangspunkt er grundfalsk. Men det kommer næsten over i det kuriøse, naar saa den opfatning føres ud i sine videre konsekvenser og det gjøres gjældende, at hvad det derfor her gjælder, er at faa alle kvinder knyttet til familien og paa grundlag heraf har man ret til at udestønge dem fra det offentlige liv. Hr. Malm udtrykte det saa: «Skaf de flest mulige kvinder egteskab» — det var bitemidlet i hr. Malms ræsonnement. Det siges ogsaa i indstillingen: «For kvinden er hovedopgaven børnenes fødsel, ernæring og opdragelse, hjemmets stel og styre, de syges og lidendes pleie og lindring af al slags ulykke», og dette skal ske i familien, først og fremst gennem egteskab. Ja, hvis hr. Malm og hans meningsfæller, de, der modsætter sig kvindernes stemmeret, var saa mægtige, at de formaade at forandre de økonomiske love, at forandre hele den sociale samfundsbygning, saa kunde man høre dette ræsonnement; men det bliver tom klang, det bliver lyd uden indhold, naar der kastes ud en saadan sætning til vejledning for os i et samfund, hvor 45 pct. af kvinder over 25 aar ikke er gifte. Efter statistiken for 1900 var der af selvstændige kvinder 311 500, for den aldeles overveiende del ugifte kvinder. Deraf var selvstændig næringsdrivende 20 500, haandverkere 2 500, bestillingsmænd 6 000, bestyrere og betjente 30 500, tjenere 103 000, andre arbejdere 149 000 tilsammen 311 500. Er det hr. Malms mening, at det skulde gaa an ved magtbud eller sociale reformer i en nær fremtid at bringe alle disse erhvervende kvinder, hvoraf kun en liden brøkdel er gifte, i den lykkelige stilling, som hr. Malm mente var stemmerettens modsætning, nemlig egteskab? Hvis hr. Malm kan paavise noget middel til at skaffe disse 300 000 kvinder hus og hjem og mad og børn, da kunde han høres; men jeg tror ikke, at den ærede repræsentant for Hammersborg formaar det. Efter den statistik, som komiteen meddeler, skulde der være 564 000 kvinder over 25 aar. Deraf var 337 000 gifte, altsaa 227 000 ugifte, og af de gifte var der 27 000 selvstændig erhvervende. Det vil altsaa sige, at af kvinder over 25 aar var der kun 55 pct. hustruer, hvis sociale stilling kun var det, at de var hustruer.

Bortset fra den ligefremme latterlighed i det ræsonnement, som hr. Malm førte om dette punkt, vil jeg pege paa, at dette moment

viser en af de ting, som gjør retfærdigheden af, at kvinderne faar stemmeret, aldeles uimodsigelig, seet fra et socialt og økonomisk synspunkt. Disse 45 pct. ialfald har da de samme interesser som mændene af, hvordan vilkaarene for næringslivets udvikling bliver i vort land. Jeg vil i denne forbindelse nævne, at i andre lande har det været saa, at kvindernes stemmeret er reist og drevet igjennem af arbeiderne og deres kvinder. Det har vist sig i andre lande, at naar arbeiderne har taget den sag op, saa har de formaaet at gennemføre den som en helt ud retfærdig reform, som en reform, der ikke gennemføres som en klassereform, og jeg vil sige det allerede her, at der kan reises en sterk anklage mod kvinder, som har drevet stemmeretsbevægelsen her i vort land, for, at de i ikke større grad har formaaet at knytte arbeiderne og deres kvinder til denne bevægelse og taget den op som en stor, ikke alene retfærdighed ligeoverfor kvinderne, men som en stor social retfærdighedssag ved at tage op kravet om almindelig stemmeret og kun almindelig stemmeret. Der bliver derfor over denne reform allerede fra første øieblik lagt et uretfærdighedens skjær efter den form og ved den maade, hvorpaa man vil gennemføre den nu, som en begrænset stemmeret. Jeg vil intet have sagt om, hvorvidt man af taktiske grunde, fordi det kan være et skridt henimod det rette, alligevel bør stemme for den begrænsede stemmeret; men det vilde været et sterkere, værdigere, skjønnere præg over denne sag, om sagens talsmænd og først og fremst kvinderne havde seet lidt mere paa, at der er ogsaa den retfærdighedsside ved sagen, at der bygges paa samfundsnyttens og ikke paa pengene, skattebetalingen og alskens krimkrams, som man fører ind i denne sag.

Nu blev det sagt af mindretallet, at vel var det saa, at der er mange kvinder, som har interesse af, hvordan næringslivets tarv varetages i vor lovgivning og i samfundet; men mændene varetager det saa ypperlig paa kvindernes vegne, saa det behøves ikke, at kvinderne faar stemmeret af den grund. Der blev holdt en panegyrik, en lovtale over mandfolkene, som mandfolkene vil være hr. Malm evig taknemmelig for. Der kan komme den tid kanske — hvis der er nogen berettigelse i hr. Malms mørke spaadomme, og vi dog faar kvindestemmeret — at mændene, som har faaet en sliq lovtale i hr. Malms indstilling, engang vil reise hr. Malm et mindesmerke med den paaskrift: «Af kvinder underkuede mænd reiste ham dette minde». Han fortæller, at mandens «hjerne- og mu-

skelkraft, hans høie intelligens, hans fysiske arbeidsevne og store udholdenhed» o. s. v., o. s. v. gjør, at han og han alene bør have stemmeret. Der blev rigtignok gjort en liden undtagelse, en undtagelse, som gav en stille tvil om, hvorvidt dette var rigtig. Det var nemlig den, at der var et kvindeligt organ, hvis muskelkraft var meget større end mandens, det var tungen; dens muskelkraft var 4 gange saa stor hos kvinden som hos manden. Nu, dette er altsaa undersøgt af autoriteter — jeg ved ikke, om det ogsaa iøvrig er saa nøie undersøgt. Men det kunde vel hænde, at hvis hr. Malm havde den samme interesse af at undersøge det ogsaa for andre organers vedkommende, saa kunde hans paastande om alle disse fortrin baade i hjerne, intelligens, muskler, fysik og alt mulig, dog have flere undtagelser og begrænsninger, de ogsaa. Det kunde vel hænde, at det kunde opdages, at man har vidnesbyrd om, at der paa mange omraader er større udholdenhed, større evne til at taale lidelser, at meget af, hvad der er virkelig kraft, er tilstede i større udstrækning hos mangfoldige kvinder end hos mange mænd; nogen almensætning herom bør hr. Malm ikke opstille. Den synes ogsaa lidt besynderlig, denne tale om mændenes uhyre overlegenhed paa disse omraader, naar det fortælles i samme aandedræt — jeg læser det her i mindretallets indstilling — at naturen har indrettet det saa, at der dør saa langt flere mænd i den unge alder og opover end kvinder, fordi mændene har mindre modstandskraft overfor livets mange farer og byrder. Hr. Malm udvikler i indstillingen, at vistnok fødes der langt flere gutter end jenter, men jenterne er saa meget sterkere, saa der dør saa mange flere gutter, og derfor bliver der tilsidst balance alligevel.

Jeg har hidtil talt særlig om de enkelte kvinders krav paa at faa stemmeret. Hr. Malm saa kun paa de gifte og gik ud fra, at alle var gifte eller ialfald at det kunde ordnes saa, at alle blev gifte. Ja, om nu saa var — hustruens stemmeret, hvad vil det sige? I de aller fleste tilfælde vil hustruen stemme sammen med sin mand, de vil være i overensstemmelse i opfatning, i sympati og i interesser. I de tilfælde vil kvindestemmerettens indførelse altsaa sige, at familien faar to stemmer, ungkarlen faar en. Nu, ære være ungkarlen; men jeg tror ikke, der er saa svært stor skade ved, at familien faar to stemmer mod den ugifte mands ene, og — hvis vi faar kvindestemmeret — den ugifte kvindes ene. Men sker det, at mand og hustru ikke har fælles interesser, at de ikke stemmer

sammen, at de stemmer hver paa sin kant, saa har det sin grund i et af to: enten har hustruen andre synsmaader, andre interesser end manden og viser sin selvstændighed deri, at hun stemmer modsat eller anderledes end manden, og det bør dog ikke lastes saa meget, at hun i et godt egteskab, altsaa hvor forholdet er godt, dog stemmer mod sin mand — det skulde vel være et vidnesbyrd om, at hun ifølge sin overbevisning gaar sine egne veie; det bør hun have lov til — eller grunden er den, at egteskabet ikke er godt, og er grunden den, vil hun paa tras gjøre det modsatte af, hvad manden gjør, er der daarligt forhold mellem dem, hvad vil saa det føre til? Jo, at den familie ikke faar nogen stemme. Den straffes med at miste sin stemmeret; for mandens stemme ophæver konens, og konens ophæver mandens, og det fortjener de. Der er ingen ulykke skeet derved heller. Altsaa vil i de egteskaber, hvor der er et daarligt forhold og paa grund deraf mand og kone stemmer mod hinanden, familien ikke faa nogen stemme, og gode egteskaber, hvor mand og kone har fælles interesser og fælles opfatning, og hvor de derfor stemmer sammen, faar to stemmer, og den hustru, som virkelig af selvstændig overbevisning stemmer mod sin mand, hun faar anledning til at vise denne sin overbevisning i gjerning, selv om den gaar mod mandens. Nu, dette kan maaske være tilfælde, som man kan beklage; men det skal ikke være nogen grund til at negte kvinderne stemmeret.

Det paastaaes, at kvinderne vil ødelægges ved at faa denne ret. Ja, ikke netop ved at faa stemmeret — der er jo ikke saa mange valg, at det kan være saa ødelæggende, at kvinderne faar adgang til, om de saa ønsker, at stemme. Det er heller ikke deri, hr. Malm og hans meningsfæller ser faren, nei, det er valgbarheden, ombudspligten. «Hvis det system skulde indføres her hos os» — heder det i minoritetens indstilling — «at en kvinde skulde kunne tilpligtes at modtage ethvert paa hende faldende offentligt valg — hvilket jo maa blive tilfældet, hvis hun skal lige-stilles med mændene — saa vil familielivet derigjennem have faaet et grundskud.» Desværre! Da har nok familielivet for længe siden faaet mange grundskud i vort land. Thi der er for tiden valgpligt for kvinder til ombud, som lægger ganske anderledes beslag paa kvinderne i antal og med hensyn til tid end det, der er spørgsmaal om her, nemlig at blive valgt ind paa stortinget. Selv om alle 123 stortingsrepræsentanter blev kvinder, hvilket vel ingen, heller ikke hr. Malm, har

tænkt sig, saa er det da bare en liden brøkdel af de ombud, som nu kvinderne er valgbare til. Jeg skal erkjende, at stortinget sidder sammen saa længe, at det vilde være et mere byrdefuldt hverv at sidde paa stortinget end f. eks. at side i skolestyret. Men det er det sandelig for mænd ogsaa. Konen fik tage med sig mand og barn herind til stortinget, ligesom mange stortingsmænd tager med sig kone og barn, hvis de har anledning til det. Men spørg til side — vi har nu en række ombud, hvor kvinder er valgbare, og hvor de fungerer, og min egen erfaring — jeg har siddet i et skolestyre f. eks. i mange aar sammen med kvinder — min erfaring og alt, hvad jeg har hørt af dem, som stod disse kvindelige medlemmer af den korporation nær, gik i den retning, at der ikke var at spore nogetsomhelst, som kunde regnes som forsømmelse af disse kvinders pligter og deres ansvar overfor hjem og familie ved, at de udførte denne borgerpligt. Tvertimod. Jeg anser det ogsaa som et vidnesbyrd derom, at naar man talte med disse kvinders mænd, saa havde de ikke spor af uvilje over det forhold. De var tvertimod forløiet med, at deres koner sad i det hverv, havde det arbejde. Der var intet, som blev forsømt ved det. Dette varskuer om, at denne tale om, at ombudspligten skal ødelægge hjemmet, ødelægge kvinderne, ligefrem er noget — ja, jeg vil ikke bruge sterke udtryk; men det er ialfald vist af erfaringen selv, at det ingen vegt har.

Men faren skulde desuden vel være den, at samfundet ikke havde godt af dette. Jeg tror, at komiteens flertal har truffet det rette, naar det siger en sætning, som jo forresten er en gammel sætning, at et samfund — og kanske ikke mindst et lidet samfund som vort — er bedst tjent med, at det lægger beslag paa, kan faa udnytte alle de kræfter, som samfundet sidder inde med. Nu heder det hos mindretallet — og det lyder som en erkjendelse af rigtigheden af det, jeg her sagde, og som flertallet har pegt paa — at «kvinden og manden har de samme interesser i samfundslivets bedst mulige ordning, og naar manden varetager statens tarv, varetager han samtidig sit eget og kvindens.» Altsaa, mænd og kvinder har fælles interesser; men manden skal varetage disse interesser alene. Ja, jeg har nævnt det før, det er et ræsonnement, som er en gjenganger fra enevoldstidens ræsonnement: vi alene vide. Men, siger mindretallet, det behøves ikke, at kvinderne skal have stemmerettens indflydelse i samfundet; for kvinderne har saa stor ind-

flydelse før gennem de følelser, de har, og som de formår at vække. Had, skinsyge, kjærlighed og intriger spiller saadan stor rolle i vort politiske liv, at det er fuldstændig nok, at kvinderne har denne indflydelse. De behøver ikke mere. Er det den slags delagtighed i samfundet, i det offentlige liv, i vor lovgivning o. s. v. — forudsat at man erkjender, at kvinderne bør have indflydelse paa det — er det paa den maade, ad den vej, i de former, hr. Malm ser idealet af kvinders indflydelse paa det offentlige liv — gennem indfildrede traade og intriger, der spindes af kvindehænder? Jeg troede, at alle skulde være enige om, at vil man først, at kvinderne skal have indflydelse paa det offentlige liv, saa er det værdigere, ærligere og i enhver henseende mere moralsk, at man da giver dem denne adgang aabent og ligefrem gennem lovgivningen, end at man bygger paa den slags ting, som mindretallet her i sin indstilling har regnet op.

Nu, hr. Malm har ræsonneret om dette, men han har ogsaa paaberaabt sig erfaringer fra andre lande. Idag hørte vi noget om disse erfaringer. I mindretallets indstilling er der herom nogle bemærkninger, som er ganske eiendommelige. Der staar her oplyst fra en artikel i et tidsskrift «Outlook» for februar 1906, som mindretallet har hentet fra «Kring-sjaa», af en meget upartisk forfatter fra en af de amerikanske stater, at «efter kvindestemmerettens indførelse har det vist sig utilraadelig at nominere til offentlige hverv drukkenbolte, notoriske libertinere, spillere, brændevinshandlere eller mænd, der er interesserede i mislige forretninger.» Ja ja, naar i forhold, hvor dette har spillet nogen rolle, dette altsaa er virkningen af, at kvinderne er kommet med i det offentlige liv, saa tænker jeg, det er vidnesbyrd om, at den sætning i sin almindelighed holder stik, at kvindernes deltagelse i det offentlige liv vil høje og løfte vor politiske moral, vil gjøre, at fordringerne til repræsentanternes person og til sagernes indhold ogsaa bliver strammere og sterkere, naar kvinderne har faaet denne stemmeret, end den er nu. Jeg synes, det, som her er anført af mindretallet, er et interessant og vegtigt argument for sagen. Og saa siges der videre med hensyn til Australien eller nærmest Ny-Zeeland, at der i et brev, som hr. Malm har faaet fra en kollega dernede — jeg ved nu ikke, hvad vægt man skal lægge paa dette brev — er meddelt, at «kvindernes valgdelt-

tagelse har der nærmest tjent til at styrke afholdsbevægelsen og socialismen.» Nu, rimeligvis er den kollega, hr. Malm har skrevet til, ikke nogen socialist, han synes, det gaar for raskt med udviklingen i de stater, og han har skrevet en del af det paa kvindernes regning. Jeg skal ikke opholde mig derved, men jeg vil fæste mig ved det andet punkt, at kvindernes deltagelse har bidraget til at styrke afholdsbevægelsen. Nu kan man mene om afholdsbevægelsen, hvad man vil, men det skal alle være enige om, at det, at afholdsbevægelsen bliver styrket, er udtryk for, at den moralske bevægelse i landet bliver sterkere. Jo mere afholdsbevægelsen vokser, desto sterkere vidnesbyrd er det om, at den moralske bevægelse i folket vokser, saa jeg synes ikke, det nævnte citat egentlig er noget argument at anføre af mindretallet mod kvinders stemmeret.

Hr. Malm anførte ogsaa, at i udlandet har det vist sig, at kvinderne ikke benytter sin stemmeret i nogen synderlig grad, og det skulde ogsaa være et argument for, at man ikke skulde indføre den hos os. Nu, med benyttelsen af stemmeretten kan det være saa som saa for mændenes vedkommende ogsaa, det kommer an paa de forhold, som foreligger ved et valg. Men naar det i denne forbindelse blev sagt, at alle statsmænd er enige om, at kvindestemmeretten paa den ene side ikke benyttes, og paa den anden side, at den er en fare, og at den ikke virker godt, saa skal jeg minde om, at en bekjendt engelsk statsmand med et anseet navn særlig paa udenrigspolitikens omraade, Sir Charles Dilke, skriver i sin bog The British Empire om stemmeretten i Ny-Zeeland følgende: «I 1893 erholdt i Ny-Zeeland enhver voksen person, som havde opholdt sig 1 aar i kolonien og 3 maaneder i distriktet, stemmeret; og maori-kvinderne (o: de indfødte) fik samtidig stemmeret til valg af repræsentanthusets maori-medlemmer. Det er en interessant kjendsgjerning, at al opposition mod denne store forandring straks forstummede. Næsten 90 pct. af alle voksne kvinder i Ny-Zeeland er vælgere, og i de fleste større byer er de kvindelige vælgere talrigere end de mandlige. Deres deltagelse i valgene er procentvis næsten ligesaa stor som mændenes, og i tre af Ny-Zeelands fire største byer mødte et betydeligt større antal kvinder end mænd ved valgurnen. Baade reformens talsmænd og dens modstandere overraskedes; reformen medførte nemlig ingen fremtrædende

1906/1907. 14 juni -- Gr.lovforslag om statsborgerlig stemmeret for kvinder.

(Castberg)

forandring i landets politiske forhold. Paa den anden side er det utvilsomt, at den har øget kvindernes politiske interesse og øvet en heldig indflydelse paa det offentlige liv. Hverken i Ny-Zeeland eller i Sydaustralien har gennemførelsen af kvindernes stemmeret styrket den klerikale alliance — den engelske kirke, den katolske kirke og den wesleyanske kirke — som har arbejdet imod koloniens verdslige skolesystem. Med hensyn til kvinders stemmeret i de australske stater, som er blandt de mest civiliserede og fremskredne stater i verden — det er angelsaksiske samfund, hvis befolkning for den aller væsentligste del er englændere, samfund, som er af de mest opblomstrende og fremadskridende, som vi kan vente i løbet af en menneskealder vil være af verdens første stater paa industriens og arbejdets, paa civilisationens omraade, samfund, som har skudt en ganske forbausende, enestaaende vekst baade paa arbejdets og kulturens felt i løbet af de sidste aartier — i disse samfund er det ikke alene — som i indstillingen anført, saa, at man i en række af aar har havt almindelig stemmeret for kvinder i Ny-Zeeland, Vestaustralien og Sydaustralien, og det er heller ikke alene saa, at derefter er kvindestemmeretten gennemført i det australske forbund, men derefter er i aarene 1902—1905 almindelig stemmeret for kvinder ogsaa gennemført i to af de vigtigste stater i det australske forbund, nemlig Queensland og Ny-Syd-Wales, saa at nu er det bare Victoria, som ikke har stemmeret for kvinder; det har været vedtaget gjentagende gange i Victorias underhus, men det er strandet paa overhuset. Jeg har havt anledning til at se beretninger om, hvorledes kvindernes stemmeret i Australien har virket, og det kunde være fristende, siden hr. Malm har citeret saa meget i modsat retning, at meddele, hvad f. eks. en meget fremtrædende kvinde i Australien i et amerikansk tidsskrift, det bekjendte «North American Review» har meddelt om virkningen af kvindelig stemmeret i Australien. Hun gjør opmærksom paa, at denne stemmeret har havt en væsentlig indflydelse paa lovgivningens omraade til at fremkalde reformer af moralsk og social betydning. Hun gjør videre opmærksom paa, at den spaadom, at kvinderne dernede ikke vilde benytte sig af sin stemmeret, fuldstændig er gjort til skamme i alle stater, og hvorledes det har bidraget til at fremme den almene sans i familierne og ikke mindst i de konservative familier, hvor der

tidligere, familiemedlemmerne imellem, var liden drøftelse, lidet samtale om almene spørgsmål, men hvor dette er fuldstændig forandret derhen, at naar en familie sidder sammen f. eks. ved sit frokostbord, saa er almene, offentlige spørgsmål det, som nu er gjenstand for samtale familiemedlemmerne imellem, og hvorledes de mest konservative, som var imod denne reform, nu anstrænger sig for baade gennem personlig paavirkning og gennem aviserne, at kvinder, som hører til deres familie, i størst mulig udstrækning skal benytte sig af denne ret. Hun regner op en række reformer til vern om kvinderne og til vern om børnene, som er gennemført i disse samfund ved kvindernes anstrengelse, efterat kvinderne har faaet stemmeret. Reisningen af samtykkealderen, vern om mødre, selv om de ikke er gifte, vern om disse mødres børn, selv om de ikke er født i ægteskab, og i det hele vern om de syge i samfundet — hvorledes den lovgivning, som fremmer det, har faaet øget vekst og styrke ved, at kvinderne har faaet stemmeret. Jeg vil føje til, at man i de australske stater og i forbundet har taget skridtet helt ud, indført almindelig stemmeret for kvinder, taget arbejdskvinderne med i stemmeretten og ikke, som man her vil, udelukket 40 à 50 procent af kvinderne, væsentlig arbejderkvinder, fra stemmeretten.

Der kunde være saa meget at sige om denne sag endnu — jeg har væsentlig med disse bemærkninger villet belyse hulheden i det ræsonnement, som er ført her i salen imod kvindelig stemmeret, det aflægse, forældede, skimlede ræsonnement, som er ført imod dette, og de mange uefterrettelige oplysninger, som er givet om rent faktiske forhold med hensyn til dette. Jeg vil sammenfatte min stilling til denne sag derhen, at for mig staar det saa, at grundlaget for stemmeret skal være borgernes samfundsnytte, og da baade jeg selv mener, og det er fastslaaet i vor lovgivning, at ogsaa kvinderne skal betragtes som borgere, saa maa vi ogsaa give stemmeret til kvindelige borgere og da til alle kvindelige, selvhjulpne borgere. Det er en retfærdighedshandling ligeoverfor kvinderne selv, men først og fremst en foranstaltning til samfundets eget gavn, fordi jo flere i samfundet kan trække ind i de myndige og medbestemmende borgeres række, desto bedre for samfundet, desto flere kræfter er det, som kommer til at samvirke. Fordi det ikke vil skade nogen, men gavne alt og

alle i vort land, derfor stemmer jeg for stemmerettens udvidelse til kvinderne.

Stang: Naar man som jeg vil tage til orde for stemmeret for kvinder, staar man i den vanskelighed, som man undertiden kan staa i, netop naar man har et overmaal af ret, den nemlig, at det er næsten vanskelig at finde argumenter; thi det, som kan siges for kvinders stemmeret, ligger saa klart i dagen, det er saa ligefrem og naturligt, at man er ræd for at være banal, naar man kommer med det. Det gaar an at være aandfuld og pikant, naar man f. eks. vil hævde, at de gamle skal være ærbødige mod de unge; men vil man hævde den meget ældre sætning, at de unge skal være ærbødige mod de gamle, da vil det være vanskelig at sige noget, som er overraskende og nyt. Det gaar ogsaa an at være baade pikant og original og især overraskende, hvis man ud fra psykologiske og fysiologiske, moralske og familieretslige betragtninger vil udelukke kvinder fra stemmeret; men det bliver meget vanskeligere at sige noget, som er originalt, hvis man vil hævde det modsatte standpunkt, nemlig at i vor tids samfundsorden er kvinders stemmeret en selvsagt ting.

Vi har i vort land kæmpet om stemmeret gennem lange aar, og kampen har hidtil gjældt det spørgsmaal, om man skulde have almindelig stemmeret eller ikke. De, som var mod almindelig stemmeret, gjorde den synsmaade gjældende, at ikke enhver skal tage del i styrelsen men bare den, man kunde anse for at være særlig udrustet for det eller i ethvert fald den, man kunde antage gennem sine fornuftsforhold vilde være særlig fast knyttet til samfundet. Det skulde være en udvalgt skare, som skulde have stemmeret. Den opfatning er forladt, den er helt forladt, vi kommer aldrig tilbage til den, og det system, som er kommet isteden, er det, at i styrelsen skal alle interesser og alle synsmaader tage del. Det er den opfatning, som har seiret gennem den almindelige stemmeret, det er alle synsmaader og alle interessers brydning i samfundslivet, som skal være ledende og styrende. Men er man først kommet til det, hvordan kan man da forsvare, at man vil stænge ude en halydel af menneskeheden? Har da ikke ogsaa den sine egne synsmaader, sine egne interesser at forsvare? Kan man være til den grad mandfolk, at man kan lukke sine øine for, at i alle livets spørgsmaal har kvinden en anden opfatning end vi, at deres syn paa alle sager er i sin grund forskjellig fra vort? Kan man være til den grad mandfolk, at man ikke opdager, at naar man taler med en kvinde, hvad enten det er

om de største spørgsmaal eller om de mindste spørgsmaal, saa møder man hos hende en raskere opfatning og en dristigere intuition, en klarere forudfølelse af de ting, man ikke kan reflektere sig til? Kan man lukke sine øine for det, at vi gaar tungt, langsomt og sendrægtigt frem gennem en logisk og ofte høist feilagtig tænkning der, hvor kvindens instinkt leder hende rask og let frem ofte til et rigtigt resultat. Ingen af os er ufeilbar. Kvindens raske intuition og forudanelse kan bringe hende paa vildspor, og vort tungt rustede ræsonnement kan føre os paa vildsomme veie; men begge synsmaader er der, og begge synsmaader skal gjøre sig gjældende ikke bare i familielivet, men ogsaa i det offentlige liv.

Hvordan kan man overhovedet, hvis man har den opfatning af kvinderne, som hr. dr. Malm har, hvordan kan man overhovedet forlange, at alle de egenskaber, som man tilkjenner kvinderne, skal stænges inde i familielivet og ikke faa lov til at gjøre sig gjældende i videre kredse? Det skulde skade det offentlige liv, om alt det gode, vi sætter pris paa hos kvinderne, skulde faa udløb ogsaa i det offentlige liv. Det skulde skade familielivet, om hun ogsaa fik adgang til at øve indflydelse udenfor det! Det er en tankegang, som forekommer mig at ligge udenfor enhver sund sans. At familielivet skulde forstyrres ved, at kvinderne faar adgang til at tage del i det offentlige liv paa samme maade som mændene, begriber jeg ikke. Det vil selvfølgelig kunne rive op i de hjem, hvor hustruen sidder paa stortinget; men det kan dog ikke blive mange. Hovedsagen er, at kvinderne faar stemmeret, ikke at de bliver valgt. Men hvordan skal det, hvis man forsøger at se praktisk paa tingen, kunne rive op i hjemmene, at konen faar adgang til at gaa til urnen hvert tredje aar og stemme sammen med manden? Det kan dog ikke paastaaes.

Og skulde det ikke være en vinding for os, om vi i det offentlige liv fik hele den varme, rene og sterke følelse, som kvinden repræsenterer: skulde ikke ogsaa her i det offentlige liv den varme, den religiøse følelse, den moralske renhed, vi alle erkjenner, kvinden har fremfor os, skulde ikke den ogsaa her være paa sin plads? Og har den nogensinde i verdenshistorien været paa sin plads, saa er den det i dette tidsrum, hvor lovgivningen ikke staar som den kolde logiske abstrakte tilskuer af livet, men forsøger at gribe ind i det og gaar helt ind i de private hjem og forsøger at sprede lys og sol der. Og skulde man ikke netop i en tidsalder, da ar-

beidet for udryddelse af krigen staar paa dagsordenen, se en større sikring af fredsarbeidet, om man kunde tænke sig, at der i en nær fremtid rundt om i Europas parlamenter sad mange kvinder? Skulde ikke det være noget, som man af interesse for freds-sagens fremme skulde ønske sig, at man selv skulde faa adgang til at opleve?

Det er selvfølgelig umulig at gøre sig op nogen mening om, hvilken indflydelse kvinderne vil have paa det offentlige liv, i hvilken retning sagernes afgjørelse kommer til at gaa, naar kvinderne faar stemmeret. Vi kan ikke gøre os det klart, ingen mand kan gøre det; men netop derfor er det, at kvinderne faar komme med selv og gøre sin indflydelse gjældende; thi vi kan ikke gøre det paa deres vegne. De synsmaader, som repræsenteres gennem kvinderne, er saa egenartede, og de trænger og kræver og forlanger sin egen repræsentation. Den kan ikke slaa sig tiltaals med at faa et afbleget og forfalsket udtryk gennem en samling mandfolk.

Der kan vel ingen, som har forsøgt at se lidt længere fremover i tiden, være i tvil om, at den tid vil komme, da kvinderne ogsaa paa dette omraade vil have ført sin kamp igennem, da kvinderne har stemmeret rundt om i Europas lande; og at den tid ogsaa vil komme hos os, føler jeg mig ikke i ringeste tvil om; jeg glæder mig til den tid, da kvinderne har stemmeret, og jeg glæder mig ogsaa over, at jeg ved min stemme har kunnet bidrage til, at den er kommet.

Horst: Jeg har tidligere altid stemt for kvindernes statsborgerlige stemmeret. Da jeg iaar ikke kommer til at gøre dette, vil jeg herom give en kort erklæring. Da landsvenstremødets forslag til program ifjor vaar forelaa til behandling i Tromsø venstreforening, talte og stemte jeg, skjønt principiel tilhænger af almindelig stemmeret for kvinder som for mænd, dog ogsaa for den foreslaaede begrænsede stemmerets optagelse paa vor lokale forenings program. Dette møde imidlertid sterk modstand inden partiet, og denne modstand rammede kvindestemmeretten i det hele. Det alt overveiende flertal modsatte sig, at den overhovedet optoges paa programmet, skjønt den formelle afstemning vistnok kun omfattede det af landsvenstremødet stillede forslag. I det store flertal, som saaledes ikke vilde vedtage programposten, befandt sig utvilsomt ogsaa principielle tilhængere af kvindens stemmeret, som dog mente, at spørgsmaalet kunde udstaa en tid, saa partistillingerne kunde klarne noget efter de store politiske forandringer, før en saa

betydelig mængde nye stemmeberettigede kaldtes til deltagelse i det offentlige liv. Tanker af samme art som dem, der ledede til sagens udsættelse, den sidste gang den forelaa til tingets behandling, gjorde sig ogsaa gjældende. Mange mente vel ogsaa, at spørgsmaalet om almindelig statsborgerlig stemmeret for kvinder burde optages og sees i forbindelse med den kommunale stemmerets almindeliggjørelse. Under de derværende politiske forhold og i betragtning af, at vort parti netop havde gennemlevet en bevæget og vanskelig tid, fandt jeg at burde gaa med paa, hvad jeg kun ansaa for en udsættelse. Sagen er i denne vaar forsøgt gjenoptaget i Tromsø venstreforening. 850 kvinder over 25 aar, bosat i Tromsø valgkreds, havde i mellemtiden sendt mig en anmodning om at virke for og stemme for kvindernes statsborgerlige stemmeret. Den lokale kvindestemmeretsforenings styre har i forbindelse hermed henvendt sig til Tromsø venstreforening for at faa sagen paany bragt under drøftelse. Denne henvendelse har imidlertid ikke ledet til nogen fornyet afgjørelse. Ved den tidligere afgjørelse anser jeg mig fremdeles bundet, og da jeg efter det anførte finder at maatte stemme mod samtlige foreliggende forslag, vil jeg ikke indlade mig paa at veie den almindelige stemmeret mod den af komiteen indstillede begrænsede.

Malm: Jeg kan ikke opholde tingets tid med i detaljer at imødegaa de bemærkninger, som er fremkommet fra komiteens ordfører i sagen, ei heller fra repræsentanten hr. Castberg eller min kollega paa bænken, professor Stang. Der var forøvrig en meget betydelig karakterforskjel mellem disse talere. Den ene stod her som idealismens forkjæmper og fremhævede, at det var uretfærdig at stænge kvinderne, den ene halvdel af menneskeheden ude fra indflydelse paa statslivet. Han fremholdt, at kvinderne har sin egen opfatning af forholdene, sine egenartede synsmaader, som gjorde sig gjældende. Nu, for det første forholder det sig ikke saaledes, at de er den ene halvdel af menneskeheden; de er ialfald den større halvdel, om man kan kalde det saa. Jeg har gjort opmærksom paa i mit indlæg, at der er og vil altid vedblive at være langt flere kvinder i den stemmeretskvalificerede alder end mænd, saa hvis man paastaar, at det er rigtig, at kvinderne vil have stemmeret, og at de vil bruge sin stemmeret og repræsentere sine egenartede synsmaader, som de vil have gennemført, saa maa de ogsaa vælge sine egne repræsentanter, som bedst kan gennemføre disse egen-

artede sysmaader. Hvis det er saa, som professor Stang sagde, at vi mænd ikke er skikket til at repræsentere kvinderne, vil den logiske følge af det naturforhold, at der eksisterer og altid vil eksistere flere kvinder i verden, som er i den stemmeretspligtige alder, end mænd, være, at vi faar et kvindestyre i stedet for et mandsstyre. Hvis det var saa, som professor Stang sagde, at i vor tids samfundsordning er kvindestemmeretten en selvsagt ting, maa de være forfærdelig dumme og forvildede derude i den store verden, naar ikke en eneste stat hidtil har opdaget, at den er nødvendig eller rigtig. Nei, saaledes er det ikke. Tvertimod, er det noget, som er selvsagt, saa er det dette, at kvindestemmeretten ikke hører hjemme i en suveræn stat; thi endnu har ingen stat fundet, at man bør gennemføre den. Det kan ikke nytte at tale om alle kvindernes fortræffelige egenskaber. Jeg har selv i indstillingen givet dem min største ros for deres intelligens; men jeg maa dog fremdeles hævde, at med hensyn til kvindens hjerne og mandens hjerne er de absolut forskellige; der er en kvalitativ, principiel forskjel i anlæg, som aldrig nogensinde kan udviskes, hvilket bevises deraf, at aldrig nogensinde hidtil er der født nogen kvinde — uagtet enhver kvinde er datter af sin far — som har vist mandlige anlæg eller mandlige egenskaber, der kommer op mod mandens. Det er en naturlov, som enhver, som forstaar at iagttage naturen, maa erkjende, og hvis ikke, bør han lære det.

Med hensyn til, hvad professor Stang fremholdt om kvindens moralske renhed er jeg den første til at give hende min kompliment for hendes moral. Men jeg har fremholdt, at de i moralsk henseende største personligheder, som historien kan fremvise, er mænd, og jeg skulde tro, at naar det kommer til stykket, kan vi mænd fuldt ud maale os i moralsk renhed med den anden og større halvdel af menneskeheden, kvinderne. Det er floskler at paastaa, at vi er mere umoralske end kvinderne; det forholder sig ikke saa.

Med hensyn til den ærede repræsentant hr. Castberg, vil jeg tillade mig at citere et fransk ord, som siger, at enhver genre er tilladt undtagen den kjedelige. Han er saa grusommelig kjedelig at høre paa, at det næsten ikke er til at holde ud! Det er en opspikking af sagen — i det ene øieblik siger han det ene, og i det andet øieblik er det det modsatte, som fremføres. I virkeligheden hænger det ikke sammen — undtagen den tendens, som gaar gennem det hele: jeg maa sørge for her at tale for, at arbeider-

kvinderne kan faa stemmeret. Forøvrig kom han med en del paastande om, hvad jeg havde sagt i indstillingen, som jeg slet ikke havde sagt. Jeg har fremholdt kvindens opgave og hendes kald her i livet i de klare og rene ord, som staar i min konklusion. Det heder her: «Kvinden og manden har i livet hver sin særskilte opgave, og af disse er kvindens i samfundsmæssig henseende mindst ligesaa vigtig som mandens. For kvinden er hovedopgaven børnenes fødsel, ernæring og opdragelse, hjemmets stel og styre, de syges og lidendes pleie og lindring af al slags ulykke.» «De syges og lidendes pleie og lindring af al slags ulykke» er dog opgaver, som ligger ligesaa meget udenfor hjemmet, som de ligger indenfor. Dette er af de største og smukkeste opgaver paa det samfundsmæssige omraade, og de ligger netop for kvinderne. Der er saamænd nok af opgaver, som stilles for hende, og som hun ikke behøver stemmeret for at kunne løse, og hun behøver heller ikke at være gift for at kunne fylde de opgaver. Jeg kommer nu til dette om ægteskabet. Nu er forholdet desværre, som jeg har sagt, at livet arter sig ofte saa, at kvinderne ikke kan finde den lykke, som ægteskabet giver, og da faar hun søge lykken i andre forhold. Hun søger erstatning andensteds for sin skibbrudne færd paa livets stormfulde hav. Hvis hun i et for hendes kvindelige natur passende arbejde kan skaffe sin tilværelse de livsværdier, som ægteskabet ikke har kunnet give hende, saa skal jeg være med at give hende saa mange livsværdier, som jeg i saa henseende kan. Naar det siges, at det her blot gjælder, at kvinderne hvert tredje aar skal gaa til urnerne og aflevere sine stemmesedler, saa vil jeg bemærke, at det er ikke det, som der er spørgsmaal om her. Der er her spørgsmaal, om man politisk og statsborgerlig skal ligestille kvinderne med mændene. Der er her spørgsmaal, om hun skal være med i det offentlige liv, være tilstede paa møder og under diskussioner, og om hun i det hele taget skal paatage sig alle de byrder og pligter, som følger med dette at være helt ud statsborger. Det er mildest talt — hvis der var noget parlamentarisk udtryk for «vrøvl», saa vilde jeg bruge det — men det gaar dog ikke an at sige, at det hele indskrænker sig til blot hvert tredje aar at lægge stemmesedlerne i urnen. Det er ikke det, som der spørges om; men der spørges om ganske andre ting. Der er spørgsmaal, om hun ganske i sin tid ogsaa skal sidde paa præsidentstolen, og det kræver mere arbejde end hvert tredje aar at gaa ned og

stemme! Der var et punkt i hr. Castbergs foredrag, hvor jeg skjønte, at han kom i vildrede, og hvor jeg derfor hørte lidt nærmere efter. Det var, da han talte om disse egteskaber, hvor hustruen stemte paa sin maade, og manden stemte paa sin maade. Det kaldte hr. Castberg for de daarlige egteskaber. Men de egteskaber, hvor begge stemte ens, kaldte han for de gode egteskaber. Jeg kan godt tænke mig, at hr. Castberg rangerer egteskaberne efter den kategori. Og jeg vil se paa den kvinde, som vovede, hvis hun var gift med hr. Castberg, at ville stemme for Mjøsreguleringen, naar han vilde stemme mod den! Engang her i stortinget, jeg husker ikke ved hvilken leilighed — det er umulig at huske alle de ting, som hr. Castberg kommer med — sagde han, at min mening var middelaldersk. Nu er jeg kommet saa langt, at min mening ligger 100 aar tilbage. Nei! — er der nogen opfatning, som ligger 100 aar tilbage, saa er det den, som hr. Castberg repræsenterer. Det er den gamle Rousseau-romantiske opfatning om individets ret ligeoverfor staten, som han forfægter. Det er mig, som repræsenterer den moderne opfatning. Herfor har jeg iredt-lagt tilstrækkelige videnskabelige beviser, og hr. Castberg har alensynlig ikke studeret dette i saadan udstrækning, at han kan udtale sig med nogensomhelst autoritet om sagen. Hr. Castberg forklarede, hvad staten var. Nu vilde han ikke have noget med staten at gjøre; men naar der er tale om koncessioner, saa skal staten gjøre alt. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa dette nu; der vil maaske blive leilighed til senere at tale om, hvad staten er for noget. Saa spurgte hr. Castberg, om jeg vilde sørge for egteskab til alle de ugifte kvinder, som findes i landet. Intet skulde være mig kjærere! Hr. Castberg og jeg er desværre ikke disponible; men vi kan ved vort arbejde i det offentlige liv gjøre det saa, at de flest mulige af disse kvinder kan komme ind i egteskabets lykkelige havn. I denne henseende er der forskellige midler, og jeg vil bede hr. Castberg, at han vil lægge vind paa under sit arbejde paa lovgivningens omraade i dette land at stille det saa, at det organ, som heder familien, mest mulig opretholdes, saa de flest mulige kvinder kan komme ind i den rolige og lykkelige havn, som heder egteskabet. Det er derpaa, det kommer an. Jeg maa atter henvise til Roosevelt. Der var, som jeg nævnte tidligere, en hel del kvinder, som ikke vilde have børn i egteskabet og heller ikke udenfor egteskabet. I den anled-

ning var det, han fremholdt det, som jeg citerede her isted. Jeg har seet i et fransk blad, at kvindernes internationale raad «Le conseil international des femmes» — formodentlig det samme raad, hvori der ogsaa er medlemmer her fra vort land — i Amerika henvendte sig til Roosevelt og bad ham sørge for, at der blev istandbragt en lov om obligatorisk egteskab for de mange ungkarle, som gaar omkring og driver i Amerika; der var hundre tusender af kvinder i Amerika, anførtes der, som gjerne vilde gifte sig med dem! En saadan foranstaltning henstiller jeg til hr. Castbergs overveielse. Jeg ser ogsaa, at der andensteds fra er fremkommet forslag om en medgiftskasse, hvori f. eks. staten skulde indskyde et vist beløb for hvert pigebarn, som blev født til verden. Ligesom man vil have en folkeforsikring, skulde man altsaa ogsaa have en egteskabsforsikring. Naar pigebarnet saa er kommet til skjels aar og alder, saa hun kan gifte sig, skulde beløbet udbetales. Siden hr. Castberg angriber mig med dette om egteskabet, har jeg villet give ham disse tanker til overveielse. Der er talt om forholdene paa Ny-Zeeland. Men Charles Dilkes' autoritet kan jeg ikke anerkjende. Og han er heller ikke anerkjendt for tiden andensteds som en fremragende autoritet paa dette omraade; jeg skal ikke tale mere om dette punkt.

Saa var der tale om kvindernes indflydelse, og — som sagt — man har bebreidet mig at jeg har pegt paa den store indflydelse, kvinden har i det offentlige liv. Og der er hævdet, at man derfor maa give dem stemmeret — for at modarbeide den slemme indflydelse, som hun havde bag kulisserne. Ja, hvis det var saa, at man ved at give stemmeret til mænd og kvinder kunde opnaa, at disse kvinder og mænd altid handlede aabent og ærlig, og ikke drev nogensomhelst intriger og fandenskab, saa tror jeg næsten, at jeg vilde stemme for stemmeret for kvinder — jeg tror næsten det. Men skal vi nu foruden den indflydelse, som kvinden har bag kulisserne, og som hun trods alt desværre altid vil komme til at beholde, ogsaa give hende statsborgerlig stemmeret, saa vil det ikke blive til at holde ud.

Der er sagt dette, at naar kvinderne faar stemmeret, skal de være med og bygge samfundet, og at kvindernes intelligens — jeg tror, det var hr. Bryggesaa, som sagde det — at kvindernes intelligens var saa tiltaget i de senere aar her i verden. Nu, det er den jo ikke. Den moderne kvinde er ganske sikkert ikke mere intelligent, end kvinden har været før. En

ting kan man sige, og det er, at de er sygeligere end før, at de er daarligere udrustet end før, men mere intelligente er de ikke. Ligesaa lidt som overhovedet mandens intelligens er større i dette øieblik, end den var i oldtiden. Vi kan ikke rose os af meget i saa henseende. Jeg har ofte gjort den erfaring, at naar jeg læser en gammel bog — og det vil jeg ogsaa anbefale hr. Castberg af og til at gjøre — saa viser det sig, at om jeg tror at have fundet noget nyt, saa er der andre, som har tænkt det samme hundreder af aar tilbage. Vi er ikke saa meget intelligente idag, end man var i gamle dage. Intelligensen er overhovedet ikke udviklet saaledes i og for sig, at det kan paavises. Og den kan overhovedet for kvindernes vedkommende ikke udvikles sterkere, medmindre man vil lade kvinden ophøre at være kvinde, og det vil dog vel ingen tilstræbe.

Naar det siges dette, at vi skal udvide hendes indflydelse, saa maa jeg citere den gamle romer Marcus Porcius Cato den vise, som 195 aar før Kristi fødsel holdt et glimrende foredrag mod kvinderne, hvori han blandt andet sagde følgende: «Vi romere hersker over hele verden, men over os hersker vore hustruer!» Det er det faktiske forhold, og saa skulde vi udvide deres indflydelse ved overhovedet at give fra os det lille, vi har igjen! Nei — hold paa det, saa længe det varer. Jeg stiller Dem for øie, mine herrer, hvad der skal ske idag. Jeg antager, at det gaar mig, som det gik Marcus Porcius Cato. Det forslag, han bekjæmpede, var fremsat af to folketribuner, som vilde, at kvinderne skulde faa bære paa sig saa meget guld de vilde, faa lov til at bære brogede klæder, kjøre med tospand eller firspand o. s. v. Det modsatte Marcus Porcius Cato sig. Han tabte naturligvis, reiste sin vei og erobrede halve Spanien. Jeg antager, at noget lignende vil ske her idag. Det vil ikke afholde mig fra at fremholde for herrerne, at hvis De idag giver kvinderne statsborgerlig stemmeret, da gaar De over Rubicon — ikke for at vinde, men for at tabe et rige!

Schenche: Jeg kan ikke idag stemme for noget af de forslag, som gaar ud paa at give kvinderne stemmeret. Jeg vil hermed ikke have udtalt mig hverken for eller imod selve principet om stemmeret for kvinder. Men der er et punkt, som for mig er det afgjørende til at stemme som jeg gjør idag. Det er hensynet til, at man ikke i fornøden udstrækning kjender landets opfatning angaaende et saa vigtigt skridt som det foreliggende. Jeg vil minde om, at naar der var tale om udvidelse af stemmeretten for mænd

— jeg vil ikke tale om forslaget om indførelse af almindelig stemmeret for mænd — saa forelaa dette valg efter valg. I den utvetydigste form blev det indanket til vælgernes afgjørelse. Forandring i stemmeretsbetingelserne for mænd har været ligesom centret gang efter gang i de forskellige partiers valgprogrammer. Jeg tør spørge: har det samme været tilfældet med den sag, som foreligger til behandling idag? Jeg siger nei. Det kan saa være, at den har været optaget som programpost for et eller et par partier ved det sidste valg. Men den har aldrig været det centrale, aldrig været det, hvorom meningsudvekslingen i landet i første række har samlet sig. Er dette saa, da mener jeg, at det vil være politisk letsindig nu at gaa til afgjørelse af en saa vigtig sag, uden at man med tryghed ved, hvad den store flerhed af landets vælgere mener. Og jeg vil tilføie, at dobbelt dristig vil dette være, naar der — som det gjentagne gange er sagt — ikke i nogen suveræn stat i den hele verden er indført statsborgerlig stemmeret for kvinder. Jeg mener, at det vilde være overmaade dristig — jeg gjentager det — at vi her skulde være prøvekluden. Man siger, at her er et sterkt og udbredt krav om stemmeret for kvinder. Ja, det har været fremholdt idag, og vi ved det før, at dette krav er reist af endel kvinder, særlig her i Kristiania. Jeg har den dybeste agtelse for de kvinder, som har reist kravet, og som med troskab har kjæmpet for ideen; men jeg tør sige med sandhed: tør nogen træde frem og sige, at der foreligger et sterkt udbredt krav blandt kvinderne i landets byer og bygder om at faa politisk stemmeret? Det maa jeg svare nei til. Jeg ser ikke bare hen til de enkelte foreninger, som er dannet, og som særlig er dannet i byerne. Men de mange hundrede tusender af landets kvinder — har de givet forslaget sin tilslutning? Jeg mener, at skulde man faa sikkerhed for, at kravet er berettiget og et virkeligt folkeønske, maatte forslaget ikke alene have foreligget som program, men man maatte ogsaa ganske anderledes end hidtil have faaet vide, hvad de mange tusender af kvinder mener baade i by og paa land. Det foreligger ikke; der har været drevet agitation for sagen, men nogen fri, selvstændig udtalelse foreligger ikke. Det er for mig afgjørende til ikke under nogen omstændighed paa dette tidspunkt at stemme for gennemførelse af stemmeret for kvinder, det være sig enten almindelig eller i begrænset form. Jeg mener, at er stemmeret for kvinder et princip, som efter fleres mening bør indforlives i vor stats-

forfatning, saa faar man i ethvert fald give tid og lade det modnes og udvikles ad naturlig vei paa tryggere og solidere maade end hidtil er skeet. Der er desuden gaaet saa kort tid hen, siden man fik kommunal stemmeret for kvinder, at jeg mener, det ogsaa gennem deltagelse i det kommunale liv stærkere og sikrere end hidtil kunde lægges for dagen, at det er berettiget, at ogsaa kvinder faar statsborgerlig stemmeret.

Det er en stor og vigtig sag, det her gjælder. Giver man kvinderne stemmeret nu idag, saa kan den beslutning aldrig tages tilbage, selv om den maatte komme til at vise mindre gode resultater. Ved denne reform vil vælgerens antal saa at sige fordobles; thi det skridt, som nu tages, vil kun være en begyndelse til den almindelige stemmeret for kvinder — hvad mange mener det bør være, hvis man overhovedet skal have kvindestemmeret. Jeg vil da spørge: er det forsvarlig uden kjendskab til landets virkelige mening, uden erfaring fra andre lande, er det da rigtig i saadan hæseblæsende fart at gaa hen og fordoble og mere end fordoble de stemmeberettigedes antal? Jeg mener nei. I alfald kan jeg ikke forsvare overfor mine vælgere, hvis mening i denne sag jeg ikke kjender — og jeg drister mig til at sige, at det er et stort antal repræsentanter, som ikke kan paaberaabe sig vælgerens mening — nu at stemme for denne store grundlovsforandring. Jeg stemmer altsaa imod de foreliggende forslag.

Castberg: Den sidste trusel eller skræmsel, som vi nu hørte af repræsentanten fra Stavanger amt, har vi hørt, hver gang der har været tale om udvidelse af stemmeretten. Det lød endnu sterkere, da det gjaldt indførelse af almindelig stemmeret for mænd; jeg tror derfor ikke, det længere skræmmer saa sterkt. Jeg føler mig ikke opfordret til at svare noget synderlig paa hr. Malms sidste udtalelser; jeg finder, at de har svært lidet med sagen at gjøre. Jeg vil kun sige, at alle de citater, jeg anførte af minoritetens indstilling, var korrekte i hvert eneste punkt. Naar hr. Malm talte om, at jeg for min del gik ud fra, at naar gifte kvinder stemte anderledes end sine mænd, saa var det et vidnesbyrd i mine øine om, at saadanne forhold ikke var gode egteskaber, saa er det en forvanskning af mine ord. Jeg sagde, at det kunde have sin grund i, at vedkommende kvinde var en selvstændig kvinde, som havde sin egen opfatning. Dette var det eneste i hr. Malms foredrag, som vel gjorde fordring paa at være af nogen saglig art, iøvrig var det kun muntrationsraadspræstationer, meget

godt gjort. Jeg vil derom kun sige dette, at det er i mine øine et glædeligt vidnesbyrd om, hvor langt vi dog er kommet i kultur og i sund sans paa dette omraade, at det eneste udførligere forsvar for at opretholde den nuværende udelukkelse af kvinderne, som er kommet frem her, det drukner i latter. Det tror jeg ogsaa, at det forsvar, som dette standpunkt har faaet, fuldt ud fortjener. Men der var samtidig en noget elegisk tone over slutningen af repræsentantens foredrag; det lød som en svanesang; han gjorde som gladiatorerne i gamle dage overfor de romerske keisere: *morituri te salutant* — og han mindede om Marcus Porcius Cato, som tabte i en lignende kamp, men trak sig tilbage og erobrede halve Spanien. Hr. Malm, som vel rimeligvis kommer til at lide et lignende nederlag her, trækker sig ogsaa tilbage; jeg vil haabe, at det ogsaa for hans vedkommende kunde følges af en erobrergjerning. Jeg kan ikke tro andet end, at han sigtede til, at han nu forlader dette sted for at gjenerebre en stilling, som han med saa stor bravur har indehavt tidligere. I betragtning af, at dette maa opfattes som en svanesang fra hr. Malms side, vil jeg heller ikke gaa haardt i rette med ham; jeg tror, at han har formaaet at lægge et skjær over modstanden mod kvindestemmeretten, som ingen anden end tilhængerne af denne sag kan være fornøiet med, nemlig latterligheden skjær.

Alfred Eriksen: Der var en repræsentant, som for en tid siden anmodede et af regjeringens medlemmer om at meddele ham sin erfaring paa det kvindelige omraade. Han fik intet svar, formodentlig fandt vedkommende statsraad, at opfordringen var indiskret. Hr. Malm har uopfordret meddelt os sin erfaring paa det kvindelige omraade; og efter at have hørt disse erfaringer kan jeg fuldt ud forstaa og fuldt ud føle med ham, naar han siger, at naar kvinderne hersker over os hjemme i egteskabet, saa vilde det ikke være at holde ud, om de atpaa ogsaa skulde have stemmeret. Jeg har den fuldeste medfølelse baade med ham og med andre, som har gjort lignende erfaringer. Men vi, som ikke har gjort den slags erfaringer, vil heller ikke nære den angst, som hr. Malm nærer for de tilstande, som vil indtræde, naar kvinden faar stemmeret. Hr. Malm har sat spørgsmålet om kvindestemmeretten i uopløselig forbindelse med kvindesagsbevægelsen i det hele, navnlig kvindesagsbevægelsen saaledes som den hidtil fortrinsvis er fremtraadt hos overklassens kvinder. Jeg vil her have udtalt, at man behøver ikke paa nogensomhelst

maade helt at se med sympati paa alle de sider, som kvindesagsbevægelsen, naar den drives af overklassens kvinder, giver sig udtryk i. Der er i kvindesagsbevægelsen, som den drives navnlig fra overklassens kvinder, en bestræbelse for at trænge sig ind paa virksomheder og arbejder, som hidtil har været underlagt manden, og kanske ogsaa bestræbelser, som vil føre til, at man maa frygte muligheden af, at de eiendommeligheder, som præger de to forskellige køn, vil kunne komme til at udviskes. Men er man kommet saa langt, at man er enig i, at det ikke kan nytte, og at der heller ikke bør blive spørgsmål om at sætte kunstige skranke for den side af kvindesagsbevægelsen, selv om man ikke har fuld sympati for den, saa maa allerede det være tilstrækkelig til, at man indser nødvendigheden af nu at gaa til kvindestemmeretten. Vort samfund har mere og mere brudt ned alle de kunstige skranke, som satte hindringer i veien for kvindernes indtrængen paa forskellige omraader. Vi har kvinder, som er embedsmænd, og vi har kvinder paa de mest forskellige omraader, og da siger det sig selv, at naar man hyerken vil eller kan paa kunstig maade ved vold søge at skruer udviklingen tilbage her, saa er kvindestemmeretten en logisk følge af de samfundsforhold, som allerede er indtraadt. Har vi kvinder, som sidder som embedsmænd, saa kan det heller ikke i længden gaa an negte disse eller andre kvinder deltagelse i samfundslivets opgaver. Men selv om man hører til dem, som ønsker, at de sider af kvindesagsbevægelsen, som jeg her særskilt har nævnt, ikke i længden maa vinde tilslutning, fordi de ser de sociale vanskeligheder, de økonomiske vanskeligheder, som det vil medføre — selv hos dem behøver der ikke at være nogen angst for at give kvinderne stemmeret; thi spørgsmålet om kvindernes stemmeret har intet i og for sig med disse sider af kvindesagen at gøre.

Hr. Malm talte om staten, som om den var et væsen for sig selv, som om den var noget, som kunde tænkes abstrakt, staaende udenfor de mange enkelte, der udgjør medlemmerne af samfundet. Det er jo virkelig saa, at nutildags har man forstaaelsen af, at staten som abstrakt begreb eksisterer ikke. Staten, samfundet er intet andet end summen af alle samfundets medlemmer, og staten har ingen berettiget interesse uden den at fremme de

enkelte medlemmers vel og søge at skaffe de bedste vilkaar for deres liv og tilværelse.

For mig staar det saa, at spørgsmålet om, hvorvidt kvinderne skal kaldes til deltagelse i samfundslivets forskellige gjøremaal, skal faa ret og adgang til at øve sin indflydelse der, det intet har at gøre med spørgsmålet om, hvorvidt man ønsker, at kvinderne skal blive som mænd, og at kvinderne skal overtage mændenes arbejde. Selv om vi, der er socialdemokrater, er forvisset om, at den konkurrence med alle dens sørgelige følger, som kvinderne hidtil har drevet for at trænge sig ind paa mandens arbejder, ikke i længden vil lykkes, saa er der dog den fuldeste grund til at sige, at enhver, som er medlem af samfundet, og som har de betingelser, der trænges for at eie almeninteresse, bør ogsaa uden hensyn til køn have ret til at øve indflydelse paa samfundets anliggender. Og netop dersom vi tror paa, at der er visse eiendommeligheder, som præger de to forskellige køn, saa maa det ogsaa være ønskelig, at de eiendommeligheder i tankemaade og i følelsesliv, som er særegne for kvinderne, ogsaa maa kunne komme til at gøre sig gjældende i vort samfundsliv; jeg er overbevist om, at naar den eiendommelige tankemaade og det eiendommelige følelsesliv, som hører kvinderne til, faar leilighed til at gøre sin indflydelse gjældende i vort samfundsliv, saa vil det ikke føre til, at man faar et daarligere, et svagere, et styggere samfund, men det vil føre til, at man faar et bedre, et lykkeligere, retfærdigere og sterkere samfund.

Hansson: Jeg vil faa lov til med nogle ganske faa ord at begrunde min stemmegivning. Jeg er nemlig af den mening, at jeg kun kan stemme for almindelig stemmeret for kvinder. Jeg mener, at en indskrænket stemmeret som den, som komiteens flertal indstiller paa, og hvorved man udelukker næsten halvdelen af kvinderne over 25 aar, er ingen demokratisk reform. Jeg har derfor aldrig kunnet slutte mig til reformen paa den maade. Jeg har for mine vælgere fremholdt, at jeg kun kan stemme for almindelig stemmeret for kvinder, ikke for nogen indskrænket stemmeret. Jeg staar ogsaa her i overensstemmelse med mine vælgere, idet venstreforeningen hjemme med stort flertal har besluttet kun at gaa med paa almindelig stemmeret. Jeg frygter for, at hvis man nu gaar til at indføre indskrænket stemmeret her, saa vil man

1906/1907. 14 juni — Gr.lovforslag om statsborgerlig stemmeret for kvinder.

derved i høj grad komme til at forsinke det, som er det retfærdige, nemlig almindelig stemmeret for kvinder. Jeg mener, at man staar den nærmere, hvis man undlader at indføre den indskrænkede stemmeret idag.

Præsidenten: Jeg skal i anledning af den ærede repræsentants ytringer gøre opmærksom paa, at repræsentanten vil have adgang til, naar vi kommer til indstillingens post 6, da istedenfor det alternativ, som der er anbefalet bifaldt, at optage et alternativ, som aabner adgang til almindelig stemmeret for kvinder.

Konow: I anledning af, hvad den sidste taler ytrede, vil jeg tillade mig at fremhæve, at hvis denne reform idag falder, har de herrer, som stemmer for almindelig stemmeret, men stemmer mod begrænset stemmeret, ansvaret derfor. For de herrer tilkjendegiver ved sin stemmegivning, at de er principielt enige i den store sag, som det her gjælder at gennemføre. Hvordan vil det da tage sig ud, at de kommer til ved sin stemmegivning at negte kvindens deltagelse i det offentlige liv? At der er mænd, som er imod kvindens stemmeret, det kan forstaaes; men at man vil have kvinderne med, men saa søger at lægge hindringer i veien ved at stemme imod det forslag, som kan gaa, det, som er mulig, det fatter jeg ikke. Det gjælder efter komiteens indstilling udvidelse af stemmeretten til at omfatte mindst 300 000 kvinder, det er altsaa en nok saa betydelig udvidelse. Hvorfor da de herrer ikke kan bekvemme sig til at stemme for dette, skjønner jeg ikke. Den sidste ærede taler sagde, han var bange for, at man vilde sinke gennemførelse af almindelig stemmeret, hvis man nu gik til at vedtage den begrænsede for kvinder. Nei, det at man gennemfører begrænset stemmeret for kvinder, det er den sikre vei — ligesom det var for mændene — til at gennemføre almindelig stemmeret for dem. I princippet almindelig stemmeret er alle enige. Hvis vi derfor idag gennemfører begrænset stemmeret, vil vi ikke blive staaende ved det. Det er ikke, fordi man er uenig om principerne, men fordi man, ligesom ved stemmeretten for mænd, vil gaa skridtvis frem, og den fremgang vil gaa hurtigere, hvis man nu knæsetter sagen og gennemfører det forslag, som komiteens flertal indstiller paa. For venstres vedkommende er begrænset stemmeret for kvinder opført paa programmet. Vi har ikke vælernes mandat til at gaa videre, hvis vi ikke udtrykkelig har

taget forbehold derom. Det andet har ikke faaet den tilslutning inden venstre, at det kunde opstilles som programpost; men begrænset stemmeret har faaet tilslutning fra den overveiende del af venstres valgkorporationer. Derfor forekommer det mig, at ialfald enhver venstremand er bundet til at stemme for begrænset stemmeret, hvis man ikke har taget afgjort reservation mod det under valgmøderne. Jeg vil ialfald stemme for begrænset stemmeret. Man faar søge at fremme en reform, saa godt, man kan, og overlade til fremtiden at tage det næste skridt.

Præsidenten: Jeg havde, som jeg tidligere har udtalt, tænkt, at det vilde være hensigtsmæssigst at vente med at debatere almindelig eller begrænset stemmeret for kvinder, indtil man kommer til den post i indstillingen, som naturlig aabner adgang dertil.

Komiteen havde indstillet:

1. Det af Thorleif Homme ved repræsentanten Rysstad fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 13 i dok. nr. 77 for 1905/1906, bifaldes ikke.

Præsidenten: Jeg skal forhøre, om nogen optager det her omhandlede grundlovsforslag. — Da det ikke er skeet, anser jeg det uforødent at referere forslaget, medmindre det udtrykkelig skulde forlanges.

Votering:

Komiteens indstilling til post 1 bifaldtes enstemmig.

Videre var indstillet:

2. Det af landskvindestemmeretsforeningens styrelse ved Fr. Havig og H. Bothner fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 6 i dok. nr. 72 for 1903/1904, bifaldes ikke.

Bryggesaa: I henhold til det, som er udtalt i indstillingen, vil jeg tillade mig paa det mindretals vegne, som er nævnt, at optage dette forslag. Jeg skal, hvad præmisser angaar, indskrænke mig til at henvise til det, som er sagt i indstillingen. Med det samme jeg har ordet, skal jeg faa lov til at gøre opmærksom paa, at der idag er leveret mig en fortegnelse som nyt tillæg til dok. nr. 62, sendt fra Strømsø kreds til stortingsmand Vraa

og indeholdende i det hele 218 underskrifter. Ligesaa er der fra Nordre Østerdalens kreds kommet en lignende liste til stortingsmand Aaen med et antal af 199 underskrifter, og saa er der fra Moss og Drøbak sendt hr. Kristensen lignende lister med for Moss 182 og for Drøbak 47 underskrifter. De er kommet først idag og har derfor ikke kunnet blive trykt i dokumentet.

Præsidenten: Da hr. Bryggesaa har optaget det i indstillingspost 2 nævnte grundlovsforslag, altsaa nr. 6 i dokument nr. 72 for 1903/1904, skal jeg referere det. Forslaget gaar ud paa, at grundlovens § 50 herefter skal lyde saaledes: «Stemmeberettigede ere de norske borgere, mænd og kvinder, som have fyldt 25 aar, have været bosatte i landet i 5 aar og opholde sig der.» Som det vil sees, gaar det altsaa ud paa almindelig stemmeret for kvinder.

Havig: Jeg er ikke ganske paa det rene med, om ikke forslaget her lider af en liden formel mangel. Saavidt jeg hørte, sagde præsidenten, at det gaar ud paa, at § 50 herefter skal lyde saa og saa. Men det er netop det at merke, at der staar ikke noget om, at paragrafen skal lyde saa og saa. Paa grund af denne mulige mangel er forslaget blevet fremsat paany og findes nu som nr. 12 i dok. nr. 77 for 1905/1906, hvor der er rettet paa denne lille feil. Jeg vil derfor tillade mig at henstille til hr. Bryggesaa, om det ikke skulde være det sikreste og rigtigste at holde sig til det nye, berigtigede forslag, nr. 12 i dok. nr. 77 for 1905/1906.

Præsidenten: Hr. Havig har ret i det, at de vanlige indledningsord om, at paragrafen og den skal herefter lyde som følger, ikke er taget med i dette forslag. Det lyder nemlig saa: «Landskvindestemmeretsforeningens styrelse tillader sig herved at fremsætte nedenstaaende forslag til forandring af grundlovens § 50:» Og saa kommer teksten, saaledes som jeg læste den op.

Bryggesaa: Det forekommer mig, at det vilde være klart, hvad der vilde blive grundlov, enten man vedtog forslag nr. 6 i dok. nr. 72 for 1903/1904 eller det ligelydende forslag nr. 12 i dok. nr. 77 for 1905/1906. Sagen er den, at indledningen til forslaget her lyder saaledes: «Landskvindestemmeretsforeningens styrelse tillader sig herved at fremsætte nedenstaaende forslag til forandring af grundlovens § 50:» og saa kommer da forslaget ordlydende, saaledes som § 50 skal lyde. Det er en gjentagelse af § 50, slig som den nu lyder, bare med den forandring, at der er indsat «mænd og kvinder». Det er

den forandring, som er gjort. Men naar der er medlemmer i forsamlingen, som heller vil have nr. 12, hvor paragrafens ordlyd er akkurat den samme, saa har jeg selvfølgelig ikke noget imod at optage det forslag. Det vil altsaa blive, naar vi kommer til indstillingens post 5. Det er ikke noget at debatere om dette, som sagt; det er en skønssag.

Præsidenten: Hr. Bryggesaa har altsaa efter hr. Havigs opfordring frafaldt nu at optage det refererede forslag nr. 6 i dok. nr. 72 for 1903/1904, og forholder sig i steden at optage det forslag, som er nævnt i indstillingens post 5.

Bøhn: Er det en ganske rigtig fremgangsmaade først at votere over dette forslag og forkaste det og derpaa at votere over et aldeles ligelydende forslag?

Præsidenten: Ja, naar man finder, at det første lider af en formel mangel. Hr. Havig har jo gjort den opfatning gjældende.

Bøhn: Selve forslaget lider ikke af nogen formel mangel.

Præsidenten: Ja, er der nogen, som er i den grad øm i samvittigheden, at han finder dette at være mindre korrekt, saa kan man greie det ved simpelthen at gaa forbi post 2 og gaa over til den senere post. Men jeg synes, det vilde være aldeles unødigt.

Malm: Det var det, jeg vilde henstille til præsidenten, om det ikke vilde være rigtig at gaa forbi post 2 og votere over post 5, saaledes som præsidenten allerede har antydnet. For det andet forekommer mig ikke rigtig: at man først forkaster og siden kanske vedtager akkurat det samme forslag.

Præsidenten: Det kommer altsaa an paa, hvor megen vegt man lægger paa denne formelle feil. Jeg synes ikke, det er noget at spille tiden med. Jeg er tilbøjelig til at foreslaa, at vi foreløbig gaar forbi post 2 og gaar til de følgende.

Havig: Jeg vilde ogsaa henstille til præsidenten at vi nu først gaar til at behandle og afgjøre post 5.

Præsidenten: Jeg foreslaar da, at man forbigaar post 2, og hvis ingen udtaler sig derimod, og da det ikke er skeet, ansees det som vedtaget. Jeg skal forhøre hos hr. Bryggesaa, om han agter at optage det under post 3 nævnte grundlovsforslag.

Bryggesaa: Nei, hverken under post 3 eller 4. Jeg gaar ud fra, at der først bliver voteret over post 5, og hvis det falder, vil vi i minoriteten, som vil stemme for almindelig stemmeret, ikke optage noget af de andre forslag.

Præsidenten: Under disse omstændigheder, skulde jeg anse det hensigtsmæssigst straks at gaa til behandling af det i post 5 omhandlede forslag. —

Da ingen har udtalt sig derimod, vil saa ske, og jeg skal da referere post 5, der er saalydende:

«Det af landskvindestemmeretsforeningens styre ved Fr. Havig fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 12 i dokument nr. 77 for 1905—1906, bifaldes ikke.»

Dette grundlovsforslag er saalydende:

Grundlovens § 50 skal herefter lyde saaledes:

§ 50.

Stemmeberettigede ere de norske borgere, mænd og kvinder, som have fyldt 25 aar, have været bosatte i landet i 5 aar og opholder sig der.»

Dette forslag optages altsaa af hr. Bryggesaa.

Castberg: Jeg agter at stemme for dette forslag. Jeg vil først gøre en bemærkning for at forebygge mulig misforstaaelse af nogle udtalelser, jeg kom med i mit første foredrag idag. Jeg udtalte da, at det vilde være adskillig mere tiltalende og efter min mening korrekt, om de kvinder, som reiste kampen for stemmeret for kvinder, vilde have taget skridtet helt ud og arbeidet for almindelig stemmeret for kvinder. Jeg vil gøre den tilføielse, at der er mange blandt de kvinder, som har optaget arbeidet for kvindernes stemmeret, hvem min kritik ikke rammer, og jeg vil have taget udtrykkeligt forbehold ligeoverfor dem — der er kjendte og agtede navne, som dette mit forbehold gjælder —; men jeg vil tilføie, at der er kredse blandt dem, som har arbeidet for stemmeret for kvinder, som ikke har havt det aabne blik for, hvad retfærdigheden her kræver, nemlig almindelig stemmeret, som jeg for min del, og mange, mange med mig anser for det rette. Jeg gaar imidlertid ud fra, og jeg har grund til at gaa ud fra, at hvis resultatet af stemmegivningen skulde blive den, at begrænset stemmeret for kvinder vedtages, vil de sande sig de ord, som hr. Konow nylig udtalte til forsvar for dette, de vil sande sig ogsaa for kvindernes vedkommende, at man kan gaa ud fra, at der fra deres side, som hidtil har reist kampen for kvinders stemmeret overhovedet, vil blive optaget et energisk arbejde for snarest mulig at skaffe ogsaa de kvinder stemmeret, som ved en begrænset stemmeretsregel for kvinder nu maatte udelukkes. Jeg

mener nemlig, at denne kamp maa tages op straks, og at den vil blive optaget straks. Jeg mener, at den stemmeretsordning, som ikke er bygget efter det princip, som dette forslag, som her er refereret, bygger paa, er en irrationel, uholdbar og uretfærdig stemmeretsordning, sammenlignet med den almindelige stemmeret. Denne ordning med begrænset kvindelig stemmeret vil for det første udelukke mellem 2 og 300 000 selvhjulpne kvinder i vort land, og hvem er det, som udelukkes paa denne maade? Det er for det første en ordning, som for en væsentlig del udelukker arbejdskvinderne, som selv tjener sit livsophold, men som ikke kommer saa langt op i ligningen, at de naar indtægtsgrænsen. Det er endvidere en stemmeretsordning, som er undergivet ligningskommissionernes skøn. Det bliver ligningskommissionerne, som for en stor del skal afgjøre, hvem der skal have stemmeret, og endelig er det en ordning, som bygger paa skattebetaling, og vel at merke, ikke paa vedkommende kvindes skattebetaling, men paa en andens skattebetaling; en kvinde faar ikke stemmeret, hvis hendes mand ikke betaler skat i rette tid. Det er en urimelig ordning.

Nu er vi i vor stemmeretsordning iøvrig kommet væk fra, at stemmeretten skal bygges paa penge. Det er et uretfærdigt grundlag, et uretfærdigt princip og et irrationelt princip; det er et princip, som specielt venstre har forladt, og det maatte derfor overraske, at det ikke skulde lykkes, da venstre satte op sit valgprogram, at faa flertal for en virkelig demokratisk ordning af kvindestemmeretten. Nu, jeg trøster mig med, at dette er et tids-spørsmaal. Jeg trøster mig med, at census-stemmeret med nødvendig konsekvens maa føre til almindelig stemmeret. For mig staar det saa, at det er vanskelig at stemme for en stemmeretsordning, som er bygget paa et saa urimeligt grundlag som skattebetaling. Jeg har imidlertid efter megen tvil bestemt mig til at gøre det alligevel, henseet til, at det dog er et saavidt stort antal kvinder, som kan faa stemmeret, henimod $\frac{3}{5}$ af de kvinder, hvorom der er tale, og endvidere til, at grænsen er saa uholdbar, at den maa forudsættes om kort tid af sig selv at ville falde bort. Det vil blive en opgave for de demokratiske partier i vort land at reise den sag og faa denne begrænsede stemmeret saa snart som mulig erstattet med den almindelige stemmeret. For mig staar det saa, at de, som udelukkes her, er de, som i særlig grad havde krav paa at blive med, fordi de stræver med eget arbejde til eget livsophold, og de opnaar kun smaa

kaar, faar lidet udbytte deraf. Da er det lidet retfærdig, at man til dette lægger, at de ikke skal have denne stemmeret, som deres gunstigere stillede medborgerinder faar.

Jeg agter at stemme for det forslag, som hr. Bryggesaa har optaget, og jeg skulde tro, at alle de, som efter sin egen overbevisning ser sagen paa denne maade, ogsaa maa stemme for det. Jeg har aldrig seet den regel praktiseret, at man, fordi om et program opstiller en sag, føler sig afskaaret fra at stemme for mere end det, som programmet opstiller. Naturligvis er man forpligtet til at gennemføre det, som programmet indeholder; men intet i programmet forbyder at gennemføre mere end det, som programmet indeholder. Jeg tror derfor, det vil vække adskillig mistemning i store kredse af vort demokrati, hvis der ikke skulde blive ialfald et betragteligt antal repræsentanter, som stemmer for almindelig stemmeret.

Stang: Jeg vil udtale, at jeg agter at stemme for den begrænsede stemmeret og ikke for almindelig stemmeret. At indføre almindelig stemmeret for kvinder vil medføre, at med engang 550 000 kvinder fik stemmeret; man vilde derved mere end fordoble antallet af de stemmeberettigede. At det vilde være et voveligt skridt at gaa saa langt med engang, at det vilde volde forstyrrelse i den harmoniske udvikling af samfundslivet, kan man ikke vel negte. Det forslag, jeg agter at stemme for, vil medføre, at 300 000 kvinder faar stemmeret med engang, og det tænker jeg er at gaa temmelig vidt. Det vil jeg ogsaa blive staaende ved.

Votering:

1. Det af landskvindestemmeretsforeningens styre ved Fr. Havig fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 12 i dok. nr. 77 for 1905/1906 (indstillingens post 5) saalydende:

«Grundlovens § 50 skal herefter lyde saaledes:

§ 50.

Stemmeberettigede ere de norske borgere, mænd og kvinder, som have fyldt 25 aar, have været bosatte i landet i 5 aar og opholde sig der»

— blev med 73 mod 48 stemmer ikke bifaldt.

De 73 herrer var:

Tjorsvaag, Kristensen, Aas, Blakstad, Andersen Grimsø, Bakkejord, Aklestad, Langeland, Høst-

mark, Meisingset, Hestnes, C. Berner, Larsen, Jahren, Bergesen, Adolf Pedersen, Gjedrem, Hognestad, Schanche, Dyrland, Rasmussen, Horst, O. Erichsen, Klingenberg, Halvorsen, Ejde, Wolden, Bergan, Fjermstad, Hoff, Holtsmark, Brøgger, Brevig, Ihlen, Bøhn, Mørland, Rogge, Næss, Liljedahl, Holsen, Hjertenæs, Aarnes, Gerhardsen, Svendsbøe, Kloster, Wergeland, Saakvitne, Gundersen, Rinde, Gunnar Knudsen, Tveiten, Røsholm, Rustand, Hans Hansen, Bernhard Hanssen, O. Sand, Wrangell, Haug, Sjursen, Aaen, F. Sand, Austeen, Nalum, Strengenhagen, Lindvig, Bratlie, Malm, Stang, Blilie, H. Jacobsen, Wold, Velo og Thallaug.

De 48 herrer var:

Th. Stousland, Foss, Bryggesaa, Gauslaa, Liestøl, Bjørnaali, Storjord, Havig, Ellingsen, Dick, Carl Stousland, Krag-Torp, Bøen, P. Pedersen, Lind Johansen, Foshaug, Alfred Eriksen, Buen, Øverland, Hagerup, Ivar Aavatsmark, O. S. Aavatsmark, Sivertsen, Hansson, Friis Petersen, Mowinkel, Sæbø, Abrahamsen, Grivi, Ruberg, Jorde, Hyggen, Vråa, Andersen, Saba, Backer, Egede-Nissen, Konow, Myrvang, Effestøl, Olsen, Nilssen, Chr. Knudsen, Castberg, Fedje, Valeur, Høugen og Arnesen.

Fraværende: Grieg (permitteret) og Eidem (sygmeldt).

Præsidenten: Jeg gaar nu tilbage til indstillingens post 2.

Ingen har erklæret at ville optage det der omhandlede forslag.

Votering:

Komiteens indstilling post 2 (se foran side 3545) bifaldtes enstemmig.

Videre var indstillet:

3. Det af kvindestemmeretsforeningens bestyrelse ved Carl Stousland fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 7, alt. A i dok. nr. 72 for 1903/1904, bifaldes ikke.

Votering:

Komiteens indstilling under post 3 bifaldtes enstemmig.

Videre var indstillet:

4. Det af L. Qvam ved A. Galtvik fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 8, alt. A i dok. nr. 72 for 1903/1904, bifaldes ikke.

Votering:

Komiteens indstilling under post 4 bifaldtes enstemmig.

Videre var indstillet:

6. Det fra kvindestemmeretsforeningens bestyrelse ved Carl Stousland fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, alt. B, forslag nr. 7 i dok. nr. 72 for 1903/1904, bifaldes.

Grundlovsforslaget var saalydende:

Grundlovens § 50 skal herefter lyde som følger:

§ 50. Stemmeberettigede er

- a. Mænd, der er norske borgere, har fyldt 25 aar og som har været bosat i landet i 5 aar og opholder sig der;
- b. Kvinder, der er norske borgere, har fyldt 25 aar og som har været bosat i landet i 5 aar og opholder sig der, og som har betalt skat til stat eller kommune for det sidst forløbne skatteaar ifølge ligning af antagen indtægt paa mindst kr. 400,00 i købstæder og kr. 300,00 paa landet eller lever i helt eller delvis formuesfællesskab med etgefælle, der har betalt saadan skat.

Enhver, der har en samlet indtægt af kr. 400,00 i købstæder og kr. 300,00 paa landet, skal lægges i skat til kommunen, selv om vedkommende efter de vedtagne skatteregler vilde blive skattefri. Skattebeløbet maa i dette tilfælde ikke være under 50 øre og ikke over 2 kroner.

Chr. Knudsen: Uagtet mit partis program er almindelig stemmeret for kvinder og kun det, saa vil jeg efter det udfald, som voteringen over post 5 fik, alligevel stemme for dette forslag. Jeg gjør det i den overbevisning og tro, at ogsaa det i en nær fremtid vil føre til, at almindelig stemmeret for kvinder maa indføres. Men jeg motiverer det dermed, at kvindeforeninger inden mit eget parti har gjort henvendelser saavel pr. telegram som i brev med anmodning om, hvis almindelig stemmeret blev forkastet, da at stemme for den begrænsede stemmeret i henhold til venstres program. Dette, at kvinderne selv inden mit eget parti i nogen udstrækning har, i mangel af den almindelige stemmeret kunnet godkjende den begrænsede, faar for mig — og jeg haaber for mine parti-

fæller — være tilfredsstillende til at kunne gaa udenom det opsatte program for vort parti ved valgene. Jeg gjentager, at naar jeg gjør det, er det, fordi jeg ikke alene haaber og tror, men ved, at udviklingen maa føre det med sig, at det meget snart vil føre til almindelig stemmeret for kvinder.

Grivi: Efter den stilling, som sagen nu er kommet i, finder jeg, at det ikke er rigtig af mig at stemme mod det forslag her om begrænset stemmeret for kvinder. Jeg for mit vedkommende havde helst seet, at det havde blevet almindelig stemmeret, og derfor stemte jeg for det; men da det ikke gik, saa finder jeg ikke at ville have ansvaret her for, at det skulde strande paa min stemme, da jeg i princippet er enig.

Malm: Jeg vil blot henlede opmærksomheden paa den sproglige form, som dette forslag har. Det er, saavidt mig bekjendt, første gang, at man anvender denne retskrivning i et grundlovsforslag. Det staar forsaavidt i strid med alle andre paragrafer i grundloven forøvrigt. I passus b findes heller ikke kommaer. Det kan være mig ganske ligegyldig; men jeg vil blot gjøre opmærksom paa, at at naar man er saa streng med grundlovsformerne, saa lider dette forslag i stor udstrækning af formelle mangler.

Votering:

Grundlovsforslaget — komiteens indstilling post 6 — bifaldtes med 96 mod 25 stemmer.

De 96 herrer var:

Thallaug, Th. Stousland, Foss, Bryggesaa, Kristensen, Gauslaa, Liestøl, Andersen Grimsø, Bjørnaali, Storjord, Bakkejord, Havig, Ellingsen, Dick, Aklestad, Langeland, Høstmark, Meisingset, Hestnes, C. Berner, Carl Stousland, Krag-Torp, Bøen, Larsen, P. Pedersen, Bergesen, Adolf Pedersen, Gjedrem, Lind Johansen, Foshaug, Alfred Eriksen, O. Erichsen, Klingenberg, Halvorsen, Buen, Øverland, Hagerup, Ivar Aavatsmark, O. S. Aavatsmark, Sivertsen, Wolden, Bergan, Fjermstad, Hoff, Friis Petersen, Holtsmark, Brevig, Ihlen, Bøhn, Mørland, Mowinkel, Sæbø, Næss, Hjertenæs, Abrahamsen, Gundersen, Rinde, Gunnar Knudsen, Grivi, Tveiten, Ruberg, Røsholm, Jorde, Hyggen, Rustand, Hans Hansen, Vraa, Andersen, Saba, O. Sand, Backer, Egedenissen, Wrangell, Konow, Myrvang, Haug, Sjursen, Eftestøl, Aaen, Olsen, Austeen, Strengehagen, Lindvig, Nilssen, Chr. Knudsen, Bratlie, Stang, Castberg, Fedje, Blilie, H. Jacobsen, Wold, Valeur, Hougen, Arnesen og Velo.

De 25 herrer var:

Tjersvaag, Aas, Blakstad, Jahren, Hognestad, Schanche, Dyrland, Rasmussen, Horst, Ejde, Hansson, Brøgger, Rogge, Liljedahl, Holsen, Aarnes, Gerhardsen, Svendsbøe, Kloster, Wergeland, Saakvitne, Bernhard Hanssen, F. Sand, Nalum og Malm.

Fraværende var: Grieg (permitteret) og Eidem (syg).

Videre var indstillet:

7. Det fra L. Qvam ved A. Galtvik fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 8, alt. B i dok. nr. 72 for 1903/1904 bifaldes ikke.

Votering:

Komiteens indstilling bifaldtes enstemmig.

Videre var indstillet:

8. Det af W. Konow fremsatte forslag til forandring i grundlovens § 50, forslag nr. 14 i dok. nr. 77 for 1905/1906 bifaldes ikke.

Votering:

Komiteens indstilling bifaldtes enstemmig.

Præsidenten: Jeg foreslaar, at den vedtagne grundlovsforandring gives følgende overskrift: «Grundlovsbestemmelse til forandring af grundlovens § 50».

Votering:

Præsidentens forslag bifaldes enstemmig. Efter forslag af præsidenten besluttedes enstemmig: Behandlingen af de øvrige paa kartet opførte sager udstaar til i eftermiddag kl. 5^{1/2}.

Statsraad Bothner overbragte to kongelige propositioner (se nedenfor).

Referat:

1. Indstilling fra veikomiteen angaaende andragende fra fru Inga Johansen om erstatning for en feilagtig udbetalt post-anvisning.
2. Do. fra konstitutionskomiteen angaaende 1) kongelig proposition til forandring i grundlovens § 112 (st. prp. nr. 102 for 1905/1906), 2) forslag fra Aa. Bryggesaa, M. Bjørnaali og Th. Foss angaaende samme gjenstand.

Enst.: Nr. 1 og 2 udlægges.

3. Kirkedepartementet oversender andragende fra tidligere elever af Qvams skole om pension for skolebestyrer Qvams enke.
Enst.: Tilstilles gagekomiteen.

4. Indstilling fra konstitutionskomiteen angaaende godkendelse af den under 29de juli 1899 i Haag undertegnede mellemfolkelige overenskomst om landkrigens love og sedvaner.

5. Indstilling fra jernbanekomiteen angaaende en del spørsmaal vedrørende det besluttede jernbaneanlæg fra Arendal til Aamli.
Enst.: Nr. 4 og 5 udlægges.

6. De næringsdrivendes toldkomite sender forestilling angaaende ophævelse af bestemmelsen om 3 øres drawback paa indført jutelærred til emballage.

Præsidenten: Forestillingen foreslaaes tilstillet toldkomiteen.

Hans Hansen: Jeg skal gjøre opmærksom paa, at sagen allerede er under behandling i komiteen. Jeg skulde tro, det var heldigst, at forestillingen bliver trykt som stortingsdokument.

Præsidenten: Jeg vil da foreslaa, at den refererede forestilling udlægges.

Votering:

Præsidentens forslag bifaldtes enstemmig.

7. Finans- og tolddepartementet oversender beretning angaaende Den norske arbejderbrug- og boligbanks virksomhed i 1906—1907 tilligemed gjenpart af departementets foredrag i den anledning.
Enst.: Tilstilles socialkomiteen.

8. Arbeidsdepartementet oversender gjenpart af regjeringsforedrag angaaende paa-skyndelse af arbeidet ved Bergensbanen.
Enst.: Tilstilles jernbanekomiteen.

9. Justisdepartementet meddeler, at stortingets beslutning til grundlovsbestemmelse til forandring i grundlovens §§ 54, 68 og 75 a er sanktioneret under 8de juni sidstleden.
Enst.: Vedlægges protokollen.

10. Kgl. prp. angaaende tilstaaelse af midlertidigt lønstillæg til fast ansat personale ved statsbanerne.
Enst.: Tilstilles jernbanekomiteen og gagekomiteen i forening.

11. Kgl. prp. angaaende udsættelse med ordningen af statsbanernes forhold til enke- og understøttelseskassen.